

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันนี้ปัญหาของประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลายก็คือ การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรอย่างรวดเร็ว ซึ่งนำไปสู่ปัญหาในด้านต่างๆ ตลอดจนเป็นอุปสรรคในการพัฒนาประเทศ ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ประสบปัญหาดังกล่าว รัฐบาลได้ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหา จึงบรรจุนโยบายประชากรเข้าไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) เป็นต้นมา ผลจากการดำเนินนโยบายประชากรของรัฐบาล ได้ทำให้อัตราเพิ่มประชากรลดลงตามเป้าหมาย โดยเมื่อสิ้นแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 ลดลงเหลือร้อยละ 2.5 และร้อยละ 2.1 เมื่อสิ้นแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2524 : 4) ได้มีการคาดประมาณอัตราเพิ่มประชากรว่าจะลดลงเหลือร้อยละ 1.3 เมื่อสิ้นแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 คือปี พ.ศ. 2534 ถึงแม้ว่าอัตราเพิ่มประชากรในระดับชาติโดยรวมจะลดลง แต่เมื่อพิจารณาจำแนกเป็นรายภาคพบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่ยังมีภาวะเจริญพันธุ์สูงเป็นอันดับ 2 ของประเทศ รองจากภาคใต้ ซึ่งผลกระทบของการลดภาวะเจริญพันธุ์ของภาคนี้จะมีอิทธิพลต่อภาวะเจริญพันธุ์เฉลี่ยของประเทศมากที่สุด (นภาพร ชัยวรธร 2530 : 28) เพราะเป็นภาคที่มีประชากรมากประมาณถึง 1 ใน 3 ของประชากรรวม ประกอบกับลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของประชากรภาคนี้ต่ำกว่าภาคอื่นๆ กล่าวคือ ประชากรของภาคนี้มีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อวันเพียง 16.53 บาท ซึ่งนับว่าต่ำที่สุด (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ 2530 : 94) ทำให้ภาคนี้มีประชากรผู้ยากไร้ถึงร้อยละ 52.3 ของทั้งประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2524 : 4) ดังนั้นปัญหาที่สำคัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปัจจุบัน จึงมิใช่ปัญหาเกี่ยวกับปริมาณของประชากรแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นปัญหาด้านคุณภาพของประชากรด้วย

คุณภาพของประชากรแต่ละบุคคลนั้นเริ่มมาจากครอบครัว อันเป็นสถาบันที่เก่าแก่และเป็นสถาบันที่เป็นรากฐานเบื้องต้นของสังคม ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมที่ประกอบขึ้นจากการแต่งงาน

(ปฟาณี รัฐวิวัฒนา 2523 : 95) ครอบครัวที่สมบูรณ์คือครอบครัวที่ประกอบด้วยสามี ภรรยา และบุตร (บุญลือ วันทายนต์ 2522 : 82) บุตรมีคุณค่ามากมายหลายประการ ดังเช่น เป็นผู้นำมาซึ่งความสุข ความอบอุ่น ความรู้สึกผูกพันและความเป็นครอบครัวมาสู่บิดามารดา และสำหรับสังคมไทย นอกเหนือจากที่กล่าวมาบุตรยังมีคุณค่าในเชิง เศรษฐกิจอย่างมาก โดยเป็นที่พึ่งพาของบิดามารดาในยามแก่ชรา เมื่อกล่าวถึง "คุณค่าของบุตร" ดูเหมือนจะเป็นการเน้นให้เห็นถึงผลดีหรือความพึงพอใจทั้งหลายที่บิดามารดาจะได้รับจากการมีบุตรเพียงอย่างเดียว แต่ผลเสียหรือค่าใช้จ่ายที่ต้องสูญเสียไปจากการมีบุตรก็มีส่วนเกี่ยวข้อง และนับว่าสำคัญด้วย ดังนั้นแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจมีบุตรของครอบครัว จึงถูกจำแนกออกเป็นสองแนวความคิดคือ บุตรอาจจะถูกมองว่าเป็นผู้มียุทธค่า (Values) หรือผู้ที่เป็นภาระ (Costs) ก็ได้ (นพวรรณ จงวัฒนา 2525 : 5) ซึ่งขึ้นอยู่กับความแตกต่างของลักษณะทาง เศรษฐกิจ สังคม และประชากรของแต่ละครอบครัวเอง

สำหรับค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรที่ครอบครัวและสังคมต้องสูญเสียไป Thomas J. Espenshade (1977 : 5-6) ได้ให้ความเห็นว่ามียุทธค่า 2 ส่วนคือ ค่าใช้จ่ายเชิงเศรษฐกิจหมายถึงค่าใช้จ่ายที่สามารถคิดเป็นตัวเงินได้ เช่นค่าอาหาร เป็นต้น และค่าใช้จ่ายที่มีมิใช่เชิงเศรษฐกิจหมายถึงค่าใช้จ่ายที่ไม่อาจคิดเป็นตัวเงิน เช่นความวิตกกังวลและอารมณ์ตึงเครียด ในการศึกษาค่าใช้จ่ายที่มีมิใช่เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรน่าจะมีความสัมพันธ์กับสตรีมากกว่าบุรุษ ทั้งนี้เพราะสตรีเป็นเพศที่มีอารมณ์และความรักมากกว่าบุรุษ (Stinnett, Walters and Kaye 1984 : 58) ซึ่งในการเป็นมารดาต้องมิพบทบาททั้งดูแลตนเองและบุตร ผู้เป็นมารดามักมีความรู้สึกพิเศษว่าบุตรนั้นเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตตน ต้องให้การปกป้องดูแล ความอบอุ่น มีความผูกพัน และต้องเสียสละอย่างมาก (Ludington-Hoe 1977 : 1171) โดยความรักของมารดาจะเกิดจากการพัฒนาเป็นลำดับขั้นตอนมารดาทุกคนจะค่อยๆ ผ่านช่วงเวลาต่างๆ มาตามลำดับ (โสมภักดิ์ ศรีไชย 2530 : 22) สตรีจึงเป็นผู้ที่มีความรู้สึกผูกพัน ความรับผิดชอบ และรับภาระในการเลี้ยงดูบุตรตั้งแต่เริ่มต้นปฏิสนธิในครรภ์เลยทีเดียว ด้วยเหตุผลดังกล่าว การศึกษาค่าใช้จ่ายที่มีมิใช่เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรในครั้งนี้จึงเลือกศึกษาทัศนคติของสตรีที่เป็นมารดา

ตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ค่าใช้จ่ายที่มีมิใช่เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรมีส่วนสัมพันธ์กับพฤติกรรมภาวะเจริญพันธุ์มาก โดยเฉพาะการตัดสินใจที่จะมีบุตรของบุคคล กล่าวคือคุณค่าของบุตรมีความสัมพันธ์ เชิงบวกกับพฤติกรรมภาวะเจริญพันธุ์ของบุคคล ในทางกลับกันค่าใช้จ่าย

อันเนื่องจากบุตรมีความสัมพันธ์เชิงลบ นั่นคือ เมื่อค่าใช้จ่ายในการมีบุตรเพิ่มขึ้นและคุณค่าที่จะได้รับจากบุตรลดลง ก็จะมีผลกระทบต่ออัตราการลดลงของภาวะเจริญพันธุ์ หรือ เมื่อคุณค่าของบุตรเพิ่มขึ้นและค่าใช้จ่ายลดลง ก็จะมีผลกระทบต่อการเพิ่มขึ้นของภาวะเจริญพันธุ์ด้วยเช่นกัน (Arnold, et al. 1975 : 3) ซึ่งผู้ศึกษาเชื่อว่า หากค่าใช้จ่ายสูงอาจทำให้บุคคลเลือกมีบุตรน้อยลง นั่นก็คือเป็นการลดปริมาณ ขณะเดียวกันก็เป็นการเพิ่มคุณภาพของบุตรด้วย (นพวรรณ จงวัฒนา, จุฑา มั่นสัพพัญญู และระพีพรรณ หุ่นพานิช 2524 : 1) อันจะทำให้ครอบครัวได้บุตรที่มีคุณภาพ เจริญเติบโต เป็นประชากรที่ก่อประโยชน์ต่อสังคมต่อไป จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจในการนำมาศึกษา เรื่องลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากรของสตรีที่มีผลกระทบต่อค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจ เกี่ยวกับบุตร ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เลือกศึกษาเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้ เพราะเป็นภาคที่ด้อยกว่าภาคอื่นดังได้กล่าวมาแล้ว

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

การศึกษามีวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ

1. ศึกษาค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรที่มีอายุ 1-12 ปีบริบูรณ์ของสตรีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
2. ศึกษาถึงลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากร ของสตรี อันมีผลกระทบต่อความแตกต่างของค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตร มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการตัดสินใจมีบุตรของบุคคล อันส่งผลกระทบทถึงพฤติกรรมภาวะเจริญพันธุ์อีกต่อหนึ่ง ความสำคัญนี้ได้มีผู้ศึกษาวินิจฉัยไว้แล้วทั้งในประเทศและต่างประเทศ ปรากฏผลดังต่อไปนี้

สำหรับการศึกษาในประเทศไทย เฉลียว บุรีภักดี (Chalio Buripakdi 1977 : 21-27, 102, 103) พบว่า ค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรที่คู่สมรสตอบมากที่สุดคือ ค่าใช้จ่ายด้านความยากลำบากที่เกิดจากการเลี้ยงดูบุตร รองลงมาคือ ความเหน็ดเหนื่อยจากการ

ทำงานบ้านที่บุตรเป็นผู้ก่อ มีความวิตกกังวลและอารมณ์ตึงเครียด เกิดข้อจำกัดหรือค่าเสียโอกาสในเรื่องต่างๆ (เช่นสตรีต้องลาออกจากงานมาเลี้ยงดูบุตร) มีภาระความรับผิดชอบมากขึ้น เสียงอึกทึก ความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยในบ้าน และปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพของมารดา ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบว่า สตรีให้ความสำคัญกับค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรมากกว่าบุรุษ

ข้อมูลจากการวิจัยเรื่อง ภาวะเจริญพันธุ์ ภาวะการตายและการวางแผนครอบครัว (พิชิต พิทักษ์เทพสมบัติ, มาลินี ชุ่มพฤกษ์ และนพวรรณ จงวัฒนา 2525 : 39-50) เมื่อเปรียบเทียบครอบครัวขนาดใหญ่ (บุตร 4 คนขึ้นไป) กับครอบครัวขนาดเล็ก (บุตร 2 คน) พบว่า ข้อดีของการมีครอบครัวขนาดเล็กที่สตรีชอบมากที่สุดคือ ดูแลบุตรได้ง่าย อารมณ์ตึงเครียดน้อยลง และมีเวลาเป็นของตนเองมากขึ้น ในขณะที่มีสตรีจำนวนน้อยมากที่ตอบถึงข้อดีของการมีครอบครัวขนาดใหญ่ ท่านองเดียวกับ Peerasit Kamnuansilpa (1981 : 58-61) ศึกษาเรื่อง การตัดสินใจมีบุตรสรุปความได้ว่า สตรีระบุถึงค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรของการมีบุตรมากกว่า 2 คนว่า ต้องเสียเวลาในการเลี้ยงดูบุตรมาก เกิดความวิตกกังวลและอารมณ์ตึงเครียด รวมทั้งเป็นอุปสรรคต่อการทำงานของสามีและภรรยา

เนาวรัตน์ พลายน้อย และศุภวัลย์ พลายน้อย (2525 : 49-52) วิจัยเรื่อง คำนิยมต่อการมีบุตร และความคิดเห็นที่มีต่อภาวะเจริญพันธุ์ของคนชราที่ได้รับการสงเคราะห์จากรัฐ โดยแบ่งค่านิยมต่อการมีบุตรของคนชราไว้ 3 ระดับคือ เห็นด้วย ไม่แน่ใจ และไม่เห็นด้วย พบว่า คนชราร้อยละ 56.1 มีค่านิยมเห็นด้วยว่าการมีบุตรทำให้บิดามารดาลำบากมากขึ้น ร้อยละ 50.6 เห็นด้วยว่าบุตรทำให้อิสระ เสรีภาพของบิดามารดาลดลง ร้อยละ 48.8 เห็นด้วยว่าบุตรทำให้บิดามารดาเกิดความตึงเครียดในการเลี้ยงดู ร้อยละ 48.5 เห็นด้วยว่าบุตรจะเป็นตัวจำกัดสิทธิ์ในสิ่งที่บิดามารดาอยากจะทำ ร้อยละ 36.2 เห็นด้วยที่การมีบุตรทำให้บิดามารดามีเวลาให้กันและกันน้อยและมีปากเสียงกันมากขึ้น ร้อยละ 34.7 เห็นด้วยที่การมีบุตรก่อให้เกิดความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยในบ้าน และร้อยละ 29.8 เห็นด้วยที่การมีบุตรทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างสามีภรรยา ส่วนร้อยละของคนชราที่มีค่านิยมไม่แน่ใจและไม่เห็นด้วยจะมีเท่าๆ กันในทุกๆ ค่านิยมดังกล่าวข้างต้น

ในปี พ.ศ. 2525 มีการศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลกระทบต่อความต้องการมีบุตรเพียงครอบครัวละ 2 คนของสตรีไทยพุทธและไทยมุสลิมในภาคใต้ โดยให้ระบุเหตุผลว่า การ

มีบุตรก่อให้เกิดค่าใช้จ่ายอย่างไรบ้าง (ศรัณยา บุนนาค 2525 : 69-71) พบว่า ร้อยละ 29.2 ตอบว่าเกิดความ เบื่อหน่ายทางอารมณ์ กังวลกับการเจ็บไข้หรืออนาคตของบุตร รู้สึกไร้ค่าเมื่อบุตร ทะเลาะกัน รองลงมาร้อยละ 29 ตอบว่าการมีบุตรทำให้ต้องลาออกจากงานมาเลี้ยงดูบุตร ร้อยละ 16.3 ตอบว่าการมีบุตรทำให้ขาดอิสระภาพหรือไม่มีเวลาพักผ่อนส่วนตัว ร้อยละ 8.5 ตอบว่าเกิดความ เบื่อหน่ายทางร่างกายขณะตั้งครรภ์โดยอาจเกิดการแพ้ท้อง อ้วกอาเจียนและอึดอัด ไม่สามารถ ทำงานได้อย่างกระฉับกระเฉง เป็นต้น ที่เหลือร้อยละ 6.7 ตอบว่าบุตรทำให้เกิดความตึงเครียด ในชีวิตสมรสระหว่างสามี-ภรรยา โดยสตรีไทยพุทธ หรือสตรีที่อาศัยในเขตเมืองจะระบูกำไรจ่าย เกี่ยวกับบุตรมากกว่าสตรีไทยมุสลิม หรือสตรีที่อาศัยในเขตชนบท

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และสุวัลลีย์ เปี่ยมปิติ (2526 : 85-89) ศึกษาภาวะเจริญพันธุ์ และชาติพันธุ์ ในปี พ.ศ. 2526 โดยศึกษาคนจีน คนไทย คนไทยมุสลิม (ไม่รวมภาคใต้) และคนไทย มุสลิม (เฉพาะอาศัยในภาคใต้) ทั้งในเขตเมืองและชนบท พบว่า ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรคือ บุตร เป็นภาระต่อบิตามารดาโดยก่อให้เกิดความ เครียด-ความวิตกกังวลทางร่างกายและอารมณ์ เช่น กังวลเกี่ยวกับสุขภาพของมารดา การตั้งครรภ์ การเจ็บป่วยของบุตร โดยเฉพาะกังวลเกี่ยวกับ อนาคตของบุตรมากที่สุด ส่วนข้อจำกัดอื่นๆ ที่เกิดขึ้นเมื่อมีบุตร เช่น ความรู้สึกไปไหนไม่ได้ ไม่สามารถทำงานได้ นอกจากนี้แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ยังระบุดังค่าใช้จ่ายด้านอื่นๆ และเมื่อถูกถาม ตรงๆ ว่า การมีบุตรทำให้ไม่สามารถหาความสุขอะไรได้บ้าง มากกว่า 1 ใน 4 ของผู้ตอบทุกกลุ่ม ชาติพันธุ์ตอบว่าไปไหนมาไหนไม่สะดวก ขาดเสรีภาพ ผู้ตอบที่อยู่ในเขตเมืองและเป็นบุรุษจะมีความ รู้สึกดังกล่าวนอกจากผู้ตอบที่อยู่ในเขตชนบทและเป็นสตรี

สำหรับการศึกษาในต่างประเทศมีผลงานวิจัยของหลายท่าน ขอเริ่มจาก Hoffman (1972 : 40-46) ได้วิจัยทางจิตวิทยา-สังคม เขียนบทความวิเคราะห์และอธิบายคุณค่า ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตร พบว่า นักศึกษาชายในรัฐมิชิแกนประเทศสหรัฐอเมริกา ร้อยละ 73.44 หญิงร้อยละ 70.97 ระบุดังปัญหาที่จะเกิดจากการมีประชากรมาก (over population) ชาย ร้อยละ 20.21 หญิงร้อยละ 19.35 ระบุว่าทำให้ขาดอิสระภาพและความคล่องตัว นอกจากนี้ยัง ระบุดังค่าใช้จ่ายด้านต่างๆ อีกเช่น ก่อให้เกิดปัญหาในการทำงาน เป็นภาระ และมีความขัดแย้งใน การเลี้ยงดูบุตรระหว่างสามี-ภรรยา

Arnold and Fawcett (1975 : 46-51) ศึกษาคุณค่าของบุตรในมลรัฐฮาวาย ประเทศสหรัฐอเมริกา ในส่วนของค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตร พบว่า เกือบ 2 ใน 3 ของคู่สมรสกล่าวว่า การมีบุตรทำให้เกิดข้อจำกัดทางด้านต่างๆ ในทันทีทันใดโดยเฉพาะข้อจำกัดด้านเวลา ความเป็นอิสระ ความคล่องตัว การพักผ่อนหย่อนใจและการออกงานสังคม ร้อยละ 61 กล่าวถึงความเครียด ความวิตกกังวล นอกจากนี้ เป็นค่าใช้จ่ายด้านร่างกายเช่น บุตรทำให้มีงานบ้านเพิ่มมากขึ้น ปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของมารดาและอื่นๆ โดยสตรีจะระบุถึงค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจมากกว่าบุรุษ

Bulatao (1975 : 27-33) ศึกษาวิจัยเรื่องคุณค่าของบุตรในประเทศฟิลิปปินส์ พบว่า ร้อยละ 50 ของคู่สมรสที่ทำให้เหตุผลเกี่ยวกับความเครียดและความวิตกกังวล เนื่องจากการมีบุตรเป็นอันดับหนึ่ง อันดับต่อมาคือข้อจำกัดหรือค่าเสียโอกาสในด้านต่างๆ ค่าใช้จ่ายด้านร่างกาย ปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของมารดา และความตึงเครียดในชีวิตสมรสระหว่างสามี-ภรรยา ตามลำดับ ถ้าพิจารณาตามลักษณะทางเศรษฐกิจ-สังคมพบว่า คู่สมรสที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ-สังคมสูงให้ความสำคัญกับค่าใช้จ่ายด้านความเครียดความวิตกกังวล ข้อจำกัดด้านต่างๆ และความตึงเครียดในชีวิตสมรสระหว่างสามี-ภรรยา มากกว่าคู่สมรสที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ-สังคมต่ำกว่า แต่ไม่พบความแตกต่างจากปัจจัยด้านเพศ

สองปีต่อมามีผลงานวิจัยอีกเรื่องหนึ่งที่ศึกษาคุณค่าของบุตรในชาว ประเทศอินโดนีเซีย (Singarimbun, Darroch and Meyer 1977 : VII, VIII) แสดงให้เห็นว่า คู่สมรสให้ความสำคัญกับค่าใช้จ่ายด้านอารมณ์ โดยเฉพาะความวิตกกังวล เรื่องสุขภาพและอนาคตของบุตรในทุกกลุ่มชนชั้น และจะพบมากในผู้ตอบที่เป็นสตรี โดย Javanese มีความกังวลเกี่ยวกับภาวะการเจ็บป่วยของบุตร ส่วน Sudanese จะกังวลเกี่ยวกับอุบัติเหตุ นอกจากนี้ยังระบุถึงค่าใช้จ่ายด้านร่างกาย เช่น ต้องทำงานบ้านมากขึ้น อย่างไรก็ตามคู่สมรสไม่ค่อยให้ความสำคัญกับข้อจำกัดที่เกิดจากการมีบุตรและปัญหาจากการมีประชากรมาก

การศึกษาเรื่องคุณค่าของบุตรในไต้หวันโดย Tsong-Shien Wu (1977 : 31-38, 111-113) ในส่วนของค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตร พบว่า คู่สมรสส่วนใหญ่โดยเฉพาะในเขตเมืองจะให้ความสำคัญกับค่าใช้จ่ายด้านความเครียดและความวิตกกังวลมาก ดังเช่น ร้อยละ 41 ของคู่สมรสที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ-สังคมต่ำในเมือง ระบุถึงค่าใช้จ่ายด้านความเครียดและ

ความวิตกกังวล นอกจากนี้คู่สมรสยังระบุดังความเหน็ดเหนื่อยจากการทำงานบ้านที่บุตร เป็นผู้ก่อ ต้องมีความรับผิดชอบมากขึ้น โดยคู่สมรสใน เขตเมืองให้ความสำคัญกับค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิง เศรษฐกิจ มากกว่าคู่สมรสใน เขตชนบท ปรากฏผลท่านองเดียวกันกับการศึกษาเรื่องคุณค่าของบุตรในประเทศ พิลิปินส์ปีต่อมา (Bulatao 1978 : 163-164)

สำหรับการศึกษาในประเทศออสเตรเลีย (Callan 1978 : 13-29) โดยดูความแตกต่างด้านเชื้อชาติของคู่สมรสชาวออสเตรเลีย กรีก และอิตาเลียนที่อาศัยในนครซิดนีย์ พบว่าการมีบุตรคนแรกทั้ง 3 เชื้อชาติให้ความสำคัญกับค่าใช้จ่ายด้านจิตใจมาก เช่น ความเครียดและความ วิตกกังวลในเรื่องต่างๆ ข้อจำกัดในการทำงาน เวลาและสังคม การไม่ได้พักผ่อน การไม่มีเวลา อยู่กับคู่สมรส และต้องใช้แรงกายมากขึ้นโดยเฉพาะการทำงานบ้านมากขึ้น โดยคู่สมรสชาวอิตาเลียน และออสเตรเลียให้ข้อจำกัดด้านเวลา และความสะดวกสบายมากกว่าชาวกรีก นอกจากนี้สตรีจะให้ความสำคัญกับค่าใช้จ่ายด้านจิตใจมากกว่าบุรุษ ปรากฏผลสอดคล้องกับการศึกษาเรื่องค่าใช้จ่ายของ บุตรคนแรกในประเทศสหรัฐอเมริกา (Fawcett 1978 : 256)

ข้อค้นพบจากผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมา พอจะเห็นได้ว่า ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตร ก็มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างสำคัญต่อการมีบุตรของบุคคล แต่มีค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิง เศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรเหมือนกัน ซึ่งความแตกต่างของค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิง เศรษฐกิจนี้ น่าจะเป็น ผลกระทบจากความแตกต่างของลักษณะด้านต่างๆ ตามที่ปรากฏในผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

1. ลักษณะทางเศรษฐกิจ

1.1 อาชีพของสตรี

อาชีพมีผลกระทบต่อค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิง เศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตร กล่าวคือสตรี ที่ไม่ได้ประกอบอาชีพ เกษตรกรรม น่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิง เศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรมากกว่าสตรีที่ ประกอบอาชีพ เกษตรกรรม ทั้งนี้เพราะ ลักษณะการทำงานของอาชีพที่ไม่ใช่ เกษตรกรรมทำให้เกิด ความขัดแย้งกับบทบาทของความเป็นมารดา (Mother Role Conflict) เช่น สตรีต้องออกไป ทำงานนอกบ้าน มีกำหนดเวลาในการทำงานแน่นอน การทำงานที่ใช้ความคิดเกิดความเครียด และ

เป็นอาชีพที่อาศัยความถนัดความเชี่ยวชาญเฉพาะอย่าง ย่อมทำให้การมีบุตรเป็นอุปสรรคต่อการทำงาน อีกทั้งยังไม่ได้เขื่ออ่านวยหรือก่อประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพ

เมื่อพิจารณาสตรีที่มีอาชีพเกษตรกรรม การมีบุตรไม่ทำให้เกิดความขัดแย้งกับบทบาทของความเป็นมารดา หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นบทบาทที่สอดคล้องกัน (Role Compatibility) ระหว่างการทำงานกับการเป็นมารดา เพราะการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ลักษณะการทำงานนอกบ้านมิได้แยกสตรีออกจากความเป็นมารดาโดยเด็ดขาด สตรีออกไปทำงานนอกบ้านเพียงระยะเวลาอันสั้น และส่วนมากสามารถนำบุตรไปเลี้ยงดูได้ด้วย (Stycos and Weller 1967 : 210 -218) ประกอบกับระบบครอบครัวในสังคมเกษตรกรรมมักจะเป็นครอบครัวแบบขยายครอบครัวแบบนี้ เป็นระบบที่ญาติพี่น้องมีความรักใคร่ผูกพันกันมาก (สุพัตรา สุภาพ 2528 : 38) ภาระในการเลี้ยงดูบุตรอาจได้รับการแบ่งเบาช่วยเหลือจากสมาชิกคนอื่น

การศึกษาของนพวรรณ จงวัฒนา และคณะ (2524 : 47) เรื่องค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรในเขตกรุงเทพมหานคร โดยวิเคราะห์ค่าเสียโอกาสจากรายได้หรือผลประโยชน์ที่สามารถคิดเป็นตัวเงิน ซึ่งเสียไปเนื่องจากการมีบุตร เช่น รายได้ที่ลดน้อยลงเพราะทำงานได้ไม่เต็มเวลา พบว่า สตรีที่ประกอบอาชีพผู้ปฏิบัติงานวิชาชีพ นักรัฐประศาสนศาสตร์มีค่าเสียโอกาสเนื่องจากการมีบุตรโดยเฉลี่ยสูงกว่าสตรีในอาชีพอื่นๆ คือเท่ากับ 13,885.71 บาทต่อปี รองลงมาได้แก่สตรีที่ประกอบอาชีพเสมียน พนักงานเท่ากับ 12,842.31 บาทต่อปี อาชีพเกี่ยวกับการค้าเท่ากับ 10,199.81 บาทต่อปี ส่วนพวกที่มีค่าเสียโอกาสต่ำสุดได้แก่ ช่าง ผู้ปฏิบัติงานในการผลิตและกรรมกรเท่ากับ 7,406.16 บาทต่อปี

สำหรับการศึกษาในต่างประเทศ Fred Arnold และคณะ (1975 : 44-53) ศึกษาเรื่องคุณค่าของบุตร ในประเทศสาธารณรัฐเกาหลี พบว่า ร้อยละ 28 ของคู่สมรสที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ-สังคมปานกลางในเมืองระบุดึงข้อจำกัดเนื่องจากการมีบุตร เช่น ความเป็นอิสระ ความเป็นส่วนตัวเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาร้อยละ 13 เป็นคู่สมรสที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ-สังคมต่ำในเมือง และร้อยละ 8 เป็นคู่สมรสในชนบท เช่นเดียวกับผลการศึกษาในประเทศญี่ปุ่น มีผู้ตอบที่ระบุให้ข้อจำกัดด้านต่างๆ เนื่องจากการมีบุตรเป็นอันดับหนึ่ง เป็นคู่สมรสที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ-สังคมปานกลางในเมืองร้อยละ 50 คู่สมรสที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ-สังคมต่ำในเมืองร้อยละ 48

สุดท้ายคู่สมรสในชนบทร้อยละ 28 นอกจากนี้ Mehryar, Tolnay and Jamshidi (1976 : 433) ศึกษาวิจัยเรื่องเดียวกันในประเทศอิหร่าน พบว่า ร้อยละ 23 ของคนชายของ ในขณะที่มีเพียงร้อยละ 7 ของคนทำงานใช้แรงงานเท่านั้นที่ระบุถึงความสำคัญของข้อจำกัดหรือความไม่สะดวกต่างๆ เช่น เสี่ยงอีกที ความไม่ระเบียบเรียบร้อยในบ้าน

1.2 รายได้ของครอบครัว

มีผลงานวิจัยหลายเรื่องพบว่า รายได้มีความสัมพันธ์กับค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตร เกี่ยวกับประเด็นนี้อาจเป็นไปได้เพราะว่า รายได้ เป็นลักษณะที่แสดงถึงระดับมาตรฐานการดำรงชีวิต และเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของบุคคลในครอบครัว บุคคลที่มีรายได้แตกต่างกันจะมีผลต่อสถานภาพความเป็นอยู่ ทัศนคติในการดำรงชีวิต ค่านิยม โลกทัศน์ ประสบการณ์ ตลอดจนปทัสถานทางสังคมแตกต่างกัน (ยูท คักดี เดชยนต์ 2526 : 207) ดังเช่นการศึกษาเรื่องคุณค่าของบุตรในประเทศฟิลิปปินส์ Rodolfo A. Bulatao (1975 : 92-97) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับรายได้ กล่าวคือ คู่สมรสที่มีรายได้สูงจะระบุถึงค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรมากกว่าคู่สมรสที่มีรายได้ต่ำ

ในเวลาปีเดียวกัน Arnold และ Fawcett (1975 : 46-52) ศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าของบุตรในประเทศสหรัฐอเมริกา (เฉพาะมลรัฐฮาวาย) พบว่า คู่สมรสเชื้อชาติคอเคซอยและญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตร ในเรื่องของข้อจำกัดด้านความเป็นอิสระส่วนตัวและความสะดวกสบายมากกว่าค่าใช้จ่ายเชิงเศรษฐกิจ โดยมีร้อยละของคู่สมรสที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ-สังคมปานกลางมากกว่าร้อยละของคู่สมรสที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ-สังคมต่ำ ปรากฏผลเช่นเดียวกับการศึกษาเรื่องเดียวกันในประเทศไต้หวัน โดย Tsong-Shien Wu (1977 : 36-38)

นอกจากนี้ Aline K. Wong (1976 : 323-334) ได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าของบุตรในประเทศกำลังพัฒนา สรุปความว่า ความแตกต่างของสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมมีผลกระทบต่อค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตร โดยคู่สมรสที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ-สังคมปานกลางจะมีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรสูงกว่าชนชั้นอื่น เพราะคำนึงถึงคุณภาพมากกว่า และให้ความสำคัญกับคุณค่าทางจิตใจมากกว่าทางเศรษฐกิจ สำหรับคู่สมรสที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ-สังคมต่ำ

จะให้ความสำคัญกับคุณค่าทาง เศรษฐกิจมากกว่าคุณค่าทางจิตใจน้อยกว่า และมีค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิง เศรษฐกิจน้อยกว่า เมื่อ เปรียบ เทียบกับคู่สมรสที่มีสถานภาพทาง เศรษฐกิจ-สังคมปานกลาง

จากการศึกษาที่กล่าวมาอาจสรุปได้ว่า สตรีที่มีรายได้ของครอบครัวสูง น่า จะมีค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิง เศรษฐกิจ เกี่ยวกับบุตรมากกว่าสตรีที่มีรายได้ของครอบครัวต่ำ

2. ลักษณะทางสังคม

2.1 การศึกษาของสตรี

ด้วยเหตุที่การศึกษาเป็นองค์ประกอบหนึ่งของสิ่งแวดล้อมทางสังคม ที่ทำให้ บุคคลมีความแตกต่างกันทั้งในด้านลักษณะและสภาพแวดล้อม การนำตัวแปรการศึกษาเข้าร่วมการ พิจารณาจึงถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ โดยมีแนวความคิดว่าสตรีที่มีการศึกษาระดับสูงน่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิง เศรษฐกิจ เกี่ยวกับบุตรมากกว่าสตรีที่มีการศึกษาระดับต่ำ ทั้งนี้เพราะระดับการศึกษาเป็นดัชนีหนึ่ง ที่ใช้วัดสถานภาพของบุคคล (กรรณิการ์ อักษรกุล 2515 : 26) โดยสื่อความหมายทั้งในเชิงสังคม และ เศรษฐกิจ ความหมายในเชิงสังคม การศึกษาเป็นสิ่งแสดงถึงความรู้ ความเข้าใจ และโอกาส ที่จะได้รับความรู้ ความเข้าใจในเทคนิควิทยาการใหม่ ๆ ข่าวสาร สิ่งสมประสงค์ต่าง ๆ รวมทั้ง การเปิดโลกทัศน์ใหม่ ๆ ให้กว้างขวางขึ้น สำหรับความหมายในเชิง เศรษฐกิจ ระดับการศึกษาจะมีความสัมพันธ์ทางบวกกับระดับรายได้ กล่าวคือ การศึกษาที่สูงขึ้นทำให้บุคคลมีโอกาสที่จะประกอบอาชีพ ที่มีเกียรติ และได้รับค่าจ้างแรงงานสูง โดยเฉพาะในสังคมที่นิยมปริญญาบัตร เช่นสังคมไทย (เจริญ พรหมอยู่ 2526 : 57) ในส่วนของค่าเสียโอกาส ยิ่งการศึกษาสูงขึ้นเท่าใดเวลาของการทำงาน ที่ต้องนำไปเลี้ยงดูบุตรแทนยิ่งมีคุณค่าและราคาแพงขึ้น ค่าเสียโอกาสจึงสูงขึ้น ด้วยเหตุผลดังกล่าว สตรีที่มีการศึกษาสูงน่าจะตัดสินใจมีบุตรจำนวนน้อย (ปรากฏเสมอว่าการศึกษามีความสัมพันธ์ทางลบ กับจำนวนบุตรที่ปรารถนา ประโมทย์ กังสดาร 2525 : 57 ; จอห์น โนเดล, อภิชาติ จารัสฤทธิรงค์ และนิพนธ์ เทพวัลย์ 2530 : 61) อาจสื่อความหมายต่อเนื่องได้ว่าคุณภาพของบุตรแต่ละคนควรจะ มากขึ้น เกี่ยวกับประเด็นนี้เทียนฉาย กิระนันท์ (2524 : 33-34) ได้ให้เหตุผลสอดคล้องกับความคิดเห็นของเกื้อ วงศ์บุญสิน (2531 : 12) ว่า การศึกษานำไปสู่มาตรฐานความเป็นอยู่ที่สูงขึ้นในแง่ของการเลี้ยงและดูแลบุตร ทำให้บิดา-มารดาเห็นความสำคัญในเรื่องคุณภาพมากกว่าจำนวน อันส่งผลกระทบต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูบุตรของตนแตกต่างกัน

การศึกษาเรื่องค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรในเขตกรุงเทพมหานคร ในส่วนของ ค่าเสียโอกาส โดยการวิเคราะห์ค่าเสียโอกาสจากรายได้ที่สามารถคิด เป็นตัวเงินซึ่งเสียไปเนื่องจากการมีบุตร ผลการศึกษาพบว่า สตรีที่ระดับการศึกษาชั้นปริญญาตรีหรือสูงกว่ามีค่าเสียโอกาสสูงที่สุด เท่ากับ 21,250.00 บาทต่อปี รองลงมาได้แก่สตรีที่มีระดับการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - ปีที่ 5 และระดับวิชาชีพเท่ากับ 17,245.54 บาทต่อปี ส่วนสตรีที่มีได้รับการศึกษาเลยมีค่าเสียโอกาสต่ำสุด เท่ากับ 4,838.28 บาทต่อปี (นพวรรณ จงวัฒนา และคณะ 2524 : 45-46)

การศึกษาเกี่ยวกับค่าเสียโอกาสของสตรีในประเทศสหรัฐอเมริกา โดยการ คาดประมาณจากรายได้ของสตรีแต่ละระดับการศึกษาในปี ค.ศ.1969 ตั้งแต่บุตรเกิดจนอายุ 14 ปี ผลการศึกษาพบว่า ตลอดระยะเวลา 14 ปีนั้นสตรีจะเสียค่าเสียโอกาสเฉลี่ย 20,487 เหรียญอเมริกัน สตรีที่มีระดับการศึกษาสูงกว่าจะเสียมากกว่า คือสตรีที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีหรือสูงกว่าค่าเสีย โอกาสจะสูงถึง 36,123 เหรียญอเมริกัน และจะต่ำลงเรื่อยๆ ตามการลดลงของระดับการศึกษา สตรีที่จบระดับวิทยาลัย ระดับมัธยมศึกษา จนถึงระดับประถมศึกษามีค่าเสียโอกาสเท่ากับ 28,917; 20,654 และ 15,471 เหรียญอเมริกันตามลำดับ (Ritchie H. Reed and Susan McIntosh 1972 : 339-350) ลักษณะดังกล่าวนี้ปรากฏผล เช่นเดียวกับการศึกษาคุณค่าของบุตรในประเทศ ฟิลิปปินส์ (Bulatao 1975 : 93-100) ที่พบว่า ระดับการศึกษามีความสัมพันธ์ทางบวกกับค่าใช้จ่าย ที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตร

2.2 การเปิดรับสื่อสารมวลชน (Mass Media Exposure)

ปัจจุบันนี้สื่อสารมวลชนนับได้ว่ามีบทบาทสำคัญมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน ชีวิตประจำวันของบุคคล ทั้งนี้เพราะการเปิดรับสื่อสารมวลชนมีอิทธิพลต่อแนวความคิดของบุคคล ทำให้ได้รับข่าวสาร ข้อมูลใหม่่า อันทันโลกทันเหตุการณ์อยู่เสมอ สามารถเปลี่ยนแปลงความเชื่อ ประเพณีโบราณและเปิดโลกทัศน์ ถือได้ว่าเป็นการให้การศึกษาแก่บุคคลทางหนึ่ง นอกจากนี้ นักวิชาการด้านนิเทศศาสตร์เชื่อว่า สื่อสารมวลชนสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมได้ นวัตกรรมด้านการประชาสัมพันธ์จัดว่า เป็นลักษณะหนึ่งของกระบวนการสร้างความทันสมัย อันอาจ นำไปสู่มาตรฐานความเป็นอยู่ที่สูงขึ้นในแง่ของการเลี้ยงและดูแลบุตร ทำให้ผู้เป็นบิดา-มารดาเห็น ความสำคัญในเรื่อง "คุณภาพ" ของบุตรมากกว่า "จำนวน" (แก้ว วงศ์บุญสิน 2531: 12)

เนื่องจากพฤติกรรมการเปิดรับสื่อของแต่ละบุคคลจะสัมพันธ์กับลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากร กล่าวคือ บุคคลที่มีสถานภาพในสังคมระดับสูงจะมีการเปิดรับทั้งปริมาณ เนื้อหาและสาระจากสื่อมากกว่าบุคคลที่มีสถานภาพในสังคมระดับต่ำ เช่น การศึกษาของศิริชัย ศิริกายะ (2525 : บทคัดย่อ) เรื่องสื่อสารมวลชนเพื่อการพัฒนาในชน เมืองปนชนบท พบว่า ความมกน้อยของการเปิดรับสื่อสารมวลชนขึ้นอยู่กับความแตกต่างของค่านิยมสมัยใหม่ ระดับการศึกษา อาชีพ ระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองและระดับสถานภาพทางเศรษฐกิจ ซึ่งพบผลเช่นเดียวกับการศึกษาของเวทย์ ธโนปัจจัย (2517 : 113-115) และชลลดา วงศ์วิชัย (2526 : 53-57) ส่วนทางด้านเนื้อหาของสื่อ นั้น พบว่า ผู้ที่มีระดับการศึกษาสูงจะอ่านหนังสือพิมพ์เพื่อข่าวสารและกิจกรรมสาธารณะ ผู้ที่มีระดับการศึกษาต่ำจะอ่านเพื่อความบันเทิงและทราบข่าวต้นเต้น (Schramm and White 1972 : 440)

ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้บุคคลที่มีความแตกต่างในเรื่องการเปิดรับสื่อสารมวลชน น่าจะมีอิทธิพลต่อค่าใช้จ่ายที่มิใช่เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรแตกต่างกัน ดังเช่นผลการศึกษาคุณค่าของบุตรในประเทศฟิลิปปินส์ พบว่า สตรีที่มีระดับการเปิดรับสื่อสารมวลชนสูงจะมีค่าใช้จ่ายที่มิใช่เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตร เช่น ข้อยกาดด้านต่างๆ ค่าใช้จ่ายด้านอารมณ์ หรือความเครียด-วิตกกังวลมากกว่าสตรีที่มีระดับการเปิดรับสื่อมวลชนต่ำ (Bulatao 1975 : 93-100)

ผลจากการศึกษาอาจกล่าวได้ว่า สตรีที่มีการเปิดรับสื่อสารมวลชนระดับสูงน่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มิใช่เชิงเศรษฐกิจมากกว่าสตรีที่มีการเปิดรับสื่อสารมวลชนระดับต่ำ

2.3 แบบของครัวเรือน (Type of Household)

ครัวเรือนเป็นหน่วยของการกระทำระหว่างกัน โดยสังคมจะกำหนดบทบาทของแต่ละบุคคลไว้ หมายความว่าสมาชิกในครัวเรือนไม่ใช่ว่าคนต่างอยู่ แต่จะต้องมีบทบาทหน้าที่ปฏิบัติสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ดังนั้น ความแตกต่างของแบบของครัวเรือนจะมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของสมาชิกในครัวเรือน และน่าจะมีความสัมพันธ์กับค่าใช้จ่ายที่มิใช่เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตร ทั้งนี้ เพราะในโครงสร้างของครัวเรือนเตี้ยจะประกอบด้วยสามี ภรรยา กับบุตร ครัวเรือนแบบนี้จะมีความเป็นอิสระ แต่ก็ห่างเหินจากญาติพี่น้อง ความสัมพันธ์และความช่วยเหลือระหว่างญาติพี่น้องลดน้อยลงถ้าเทียบกับครัวเรือนขยาย ถ้าจะหาคนมาช่วยเหลือบุตรจะเสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น ในขณะที่

ครัวเรือนขยายประกอบด้วยสามี ภรรยา กับบุตรที่สมรส และ/หรือหลาน ญาติคนอื่นๆ ที่โสดหรือสมรสอาศัยอยู่ด้วย (นภาพร ชัยวรรณ 2528:21 อ้างจาก Visid Prachuabmoh 1972 : 14-15)

ลักษณะเด่นประการหนึ่งของสังคมไทยคือ เด็กจะเป็นจุดรวมความสนใจตลอดจนความสามัคคี (อานนท์ อากาศิกรม 2519 : 88) ทำให้ภายในระบบครอบครัวไทยนั้น ภาระการเลี้ยงดูบุตรมิได้ตกอยู่กับคู่สมรสอย่างเด็ดขาด ทั้งนี้เพราะจะมีบิดามารดาหรือญาติพี่น้องคอยช่วยรับภาระดูแลบุตร ดังเช่น งานวิจัยเรื่องอิทธิพลของสังคมต่อพัฒนาการเด็กได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของปู่ย่าตายายในการเลี้ยงดูหลาน ย่าตายจะมีบทบาทในการช่วยมารดาของบุตรตั้งแต่ตอนตระเตรียมการต่างๆ ก่อนที่หลานจะเกิด ช่วยเลี้ยงดูหลาน แบ่งเบาภาระของมารดา เพื่อให้บิดามารดาได้มีเวลาทำมาหากินและทำงานบ้านตามปกติ นอกจากนี้ บุตรจะได้เรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนความเชื่อในสิ่งต่างๆ จากย่าตายาย ซึ่งเป็นการถ่ายทอดคุณธรรมและวัฒนธรรม ส่วนปู่ตาทำหน้าที่ฝึกสอนให้เกิดความชำนาญในงานที่ต้องการทักษะต่างๆ (สถำนันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้า เรื่องเด็ก 2512 : 75-82) จะเห็นได้ว่า โครงสร้างของครัวเรือนแบบขยาย น่าจะเอื้ออำนวยต่อการได้รับความช่วยเหลือจากสมาชิกคนอื่นๆ ได้มากกว่าครัวเรือนแบบเดี่ยว

ผลการศึกษาของพิรสิทธิ์ คำานวนศิลป์ และประเสริฐ รักไทยดี (2521 : 94) เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างวงจรรอบครัวกับภาวะเจริญพันธุ์ในประเทศไทย แสดงให้เห็นว่าการได้รับความช่วยเหลือจากบิดามารดาหรือญาติพี่น้อง (ไม่ว่าจะเป็นในรูปของช่วยเหลือตลอดและรับภาระโดยตรง หรือช่วยเหลือพร้อมๆ กับรับผิดชอบร่วมกับคู่สมรสก็ตาม) จะมีมากในช่วงแรกของชีวิตสมรส มีสตรีตอบว่า ได้รับการช่วยเหลือจากบิดามารดาหรือญาติพี่น้องมากกว่าร้อยละ 50 ซึ่งเป็นช่วงที่คู่สมรสอยู่ในวงจรรอบครัวแบบขยาย และจะลดลงตอนที่คู่สมรสแยกตัวออกไปตั้งบ้านเรือนต่างหาก เป็นช่วงวงจรรอบครัวแบบเดี่ยว

การศึกษาเรื่องคุณค่าของบุตรในประเศไทย (Chalio Buripakdi 1977 : 24) พบผลในทำนองเดียวกันว่า ร้อยละ 18 ของคู่สมรสที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ-สังคมปานกลางในเมือง และร้อยละ 14 ของคู่สมรสที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ-สังคมต่ำในเมือง ระบุให้ความยาก

ลำบากในการเลี้ยงดูบุตรมีความสำคัญที่สุด ในขณะที่มีเพียงร้อยละ 2 ของคู่สมรสในเขตชนบท (สังคมเมืองมักเป็นครัวเรือนแบบเดี่ยว สังคมชนบทเป็นครัวเรือนแบบขยาย)

เนื่องด้วยการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแบบของครัวเรือนกับค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรยังไม่มีผู้ศึกษาไว้ จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นทำให้ผู้ศึกษาขอตั้งสมมติฐานเบื้องต้นว่า "สตรีที่อยู่ในครัวเรือนแบบเดี่ยว น่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจมากกว่าสตรีที่อยู่ในครัวเรือนแบบขยาย" เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาต่อไป

2.4 จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (Household Member)

ด้วยเหตุผลที่ตนเองเดียวกับแบบของครัวเรือน ผู้ศึกษาจึงขอตั้งสมมติฐานเบื้องต้นเพื่อเป็นแนวทางการศึกษาครั้งนี้ว่า สตรีที่มีสมาชิกในครัวเรือนจำนวนน้อย น่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรมากกว่าสตรีที่มีสมาชิกในครัวเรือนจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะในการเลี้ยงดูบุตรแต่ละคน ครอบครัวจะต้องสูญเสียหลายสิ่งหลายอย่าง ยิ่งถ้าครอบครัวคำนึงถึงคุณภาพมากเท่าไร ย่อมจะต้องสูญเสียมากขึ้นเท่านั้น ในขณะที่โครงสร้างของสังคมไทยเอง ได้มีลักษณะหลายประการที่สนับสนุนให้สมาชิกครัวเรือนคนอื่น ๆ สามารถแบ่งเบาภาระ หน้าที่ของการเลี้ยงดูบุตรจากบิดา-มารดาได้มาก เช่น การให้คุณค่าและความสำคัญกับเด็ก การมีน้ำใจโอบอ้อมอารีช่วยเหลือเกื้อกูล ฯลฯ ดังนั้นถ้าครัวเรือนมีจำนวนสมาชิกมากขึ้นเท่าไร ก็น่าจะเอื้ออำนวยให้เกิดโอกาสที่จะมีจำนวนบุคคลมาช่วยแบ่งเบาภาระ รับผิดชอบการเลี้ยงดูบุตรได้มากขึ้นเท่านั้น เช่น บุตรคนที่โตกว่าจะช่วยเลี้ยงน้องที่อายุน้อยกว่า ซึ่งมีผลกระทบต่อการลดค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจของบิดา-มารดาทั้งทางตรงหรือทางอ้อม

3. ลักษณะทางประชากร

3.1 อายุของสตรี

อายุเป็นตัวแปรหนึ่งที่มีผลกระทบต่อค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตร โดยสตรีที่มีอายุน้อยน่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจมากกว่าสตรีที่มีอายุมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสตรีที่มีอายุน้อยกว่าจะมีความยากลำบากในการปรับบทบาท หน้าที่และความรับผิดชอบในการเป็นมารดา เนื่องด้วยสตรีเจริญพันธุ์จะประกอบด้วยบุคคลหลายวัย (อายุ 15-20 ปีเป็นช่วงวัยรุ่นตอน

ปลาย อายุ 21-25 ปี ช่วงเริ่มเป็นผู้ใหญ่ และอายุ 26-40 เป็นวัยผู้ใหญ่ตอนกลาง) การมีวัยต่างกันย่อมมีลักษณะบุคลิกภาพและอารมณ์ที่แตกต่างกัน อันเป็นผลมาจากพัฒนาการด้านร่างกาย จิตใจและสังคม เช่น วัยรุ่นจะมีอารมณ์แปรปรวนง่าย รักความเป็นอิสระ ฯลฯ ประกอบกับสตรีที่มีอายุน้อยมักเป็นช่วงเวลาของชีวิตที่บุคคลมีความกระตือรือร้นสูง มุ่งมั่นสร้างหลักฐานและแสวงหาความมั่นคงให้กับชีวิต ในขณะที่สตรีวัยกลางคนมักจะมีอารมณ์แน่นอน มีความมั่นคง สร้างหลักฐานชีวิตได้แล้ว และมีความสัมพันธ์ทางสังคมค่อนข้างมั่นคง (สมบุรณ์ ศาลยาชิวิน 2526 : 185) ดังนั้น การมีบุตรน่าจะ เป็นอุปสรรคต่อสตรีที่มีอายุน้อยมากกว่า

ผลการศึกษาเปรียบเทียบความวิตกกังวลของสตรีตั้งครรภ์แรกที่มีอายุ ระดับการศึกษา และฐานะทางเศรษฐกิจแตกต่างกัน พบว่า สตรีตั้งครรภ์แรกที่มีอายุน้อยจะมีระดับความวิตกกังวลทั้งแบบสเตทและแบบเทรทสูงกว่าสตรีที่มีอายุมากกว่า (อนงค์ ลิละชัยกุล 2529 : 43) ปรากฏผลทำนองเดียวกับ การศึกษาคุณค่าและค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรในชนบทไทย พบว่า สตรีที่มีความเห็นว่า การมีบุตร เป็นอุปสรรคต่อการทำงานของตน เป็นสตรีที่มีอายุน้อยมากกว่าสตรีที่มีอายุมาก (Suchart Prasithrathsint and A. Day 1976 : 314) เช่นเดียวกับการศึกษาคุณค่าของบุตรในประเทศฟิลิปปินส์ พบว่า อายุมีความสัมพันธ์ทางลบกับค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรในทุกรายการ สตรีที่มีอายุน้อยจะมีค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจมากกว่า (Bulatao 1975 : 92-97)

3.2 ระยะเวลาสมรส

แนวคิดพื้นฐานที่นำตัวแปรระยะเวลาสมรสมาหาความสัมพันธ์กับค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรในครั้งนี้ เพราะมองในแง่ที่ว่า สตรีที่มีระยะเวลาสมรสสั้น น่าจะมีความยากลำบากในการปรับบทบาท หน้าที่ ความรับผิดชอบในการเป็นมารดา ทั้งนี้อาจเนื่องจากสตรีเหล่านี้ผ่านประสบการณ์ การเรียนรู้ การปรับตัวในบทบาทของการเป็นมารดาน้อยกว่า ดังนั้น ถ้าพิจารณาในประเด็นนี้แล้ว ระยะเวลาสมรสน่าจะมีผลกระทบต่อค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตร สอดคล้องกับผลงานวิจัยเรื่องคุณค่าของบุตรในประเทศฟิลิปปินส์ ที่พบว่า ระยะเวลาสมรสมีความสัมพันธ์ทางลบกับค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรในทุกรายการ กล่าวคือ สตรีที่มีระยะเวลาสมรสสั้น จะมีความเห็นเห็น้อยจากการทำงานบ้านที่บุตรเป็นผู้ก่อ มีความวิตกกังวลและอารมณ์ตึงเครียด เกิดข้อจำกัดหรือค่าเสียโอกาสในเรื่องต่างๆ เช่นไม่มีเวลาเป็นของ

ตัวเอง รวมทั้งปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพของมารดามากกว่าสตรีที่มีระยะเวลาสมรสมาก (Bulatao 1975 : 93-100) ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น อาจมีแนวทางการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่าง ตัวแปรทั้งสองได้ว่า สตรีที่มีระยะเวลาสมรสน้อย น่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจมากกว่าสตรี ที่มีระยะเวลาสมรสมาก

3.3 จำนวนบุตรที่มีชีวิตในปัจจุบัน

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า สังคมและครอบครัวต้องเสียค่าใช้จ่ายนานับประการ ในการเลี้ยงดูเด็กให้เจริญเติบโต เป็นผู้ใหญ่ ในระดับครอบครัว คู่สมรสจะต้องเผชิญกับความจริงในการรับบทบาทการ เป็นบิดา-มารดา โดยเฉพาะมารดาต้องรับภาระตั้งแต่บุตร เริ่มปฏิสนธิในครรภ์เลยทีเดียว ในขณะที่ต้องคงสภาพบทบาทหน้าที่เดิมคือ การเป็นภรรยาที่ดีของสามี เป็นแม่บ้านรับผิดชอบ เรื่องต่างๆ ภายในบ้าน บางคนต้องทำงานหารายได้ด้วย ดังนั้น การมีบุตรจึงเป็นความรับผิดชอบ และภาระแก่สตรีมาก ยังมีจำนวนบุตรมากเท่าไรก็ยิ่ง เป็นความรับผิดชอบและภาระมากขึ้น เท่านั้น ด้วยเหตุผลนี้ จำนวนบุตรที่มีชีวิตในปัจจุบันน่าจะมีความสัมพันธ์ทางบวกกับค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจ เกี่ยวกับบุตร เช่น จากการศึกษาเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายและคุณค่าของบุตรในชนบทไทย พบว่า จำนวนบุตรที่มีชีวิตในปัจจุบันมีความสัมพันธ์กับการเสียเวลาในการเลี้ยงดูบุตรของสตรี ยังมีจำนวนบุตรมาก สตรีก็จะยิ่งเสียเวลามากขึ้น (Suchart Prasithrathsint and A. Day 1976 : 314)

ข้อมูลจากโครงการภาวะเจริญพันธุ์ ภาวะการตาย และการวางแผนครอบครัว พ.ศ.2522 พบว่า มีประมาณร้อยละ 80 ของสตรีในเขตเมือง ร้อยละ 74 ของสตรีในชนบทเห็น ผลดีของการมีครอบครัวขนาดเล็ก (มีบุตร 2 คน) (พิชิต พิทักษ์เทพสมบัติ และคณะ 2525 : 39, 49-50) สอดคล้องกับการสำรวจการใช้สื่อสารมวลชนเพื่อช่วยในการวางแผนครอบครัวที่จังหวัด กาญจนบุรี (Institute of Population Studies, Faculty of Communication Arts and IEC UNIT 1981 : 17-19)

การศึกษาด้วยวิธีสนทนากลุ่ม ปรากฏผลเช่นเดียวกัน โดยผลเสียของการมี ครอบครัวขนาดใหญ่ที่เกิดกับคนรุ่นหนุ่มสาวในปัจจุบัน ได้เกิดขึ้นในสมัยที่คนรุ่นสูงอายุกำลังมีบุตรด้วย เช่นกันคือ มีความตึงเครียดอันเกิดจากการตั้งครรถ์และการเลี้ยงดูครอบครัวขนาดใหญ่ ซึ่งรวมถึง เวลาในการเลี้ยงบุตร โดยเฉพาะเวลาของมารดา นอกจากนี้ความเจ็บปวด ความลำบาก และ

อันตรายเป็นภัยเกี่ยวกับสุขภาพซึ่งเกี่ยวข้องกับกาทำให้กำเนิดบุตร โดยเฉพาะกาทำให้กำเนิดบุตรบ่อยารวมทั้งการกระทำไปในการประคบประหงมเลี้ยงดูบุตร ล้วนเป็นค่าใช้จ่ายที่สตรีเป็นผู้แบกภาระ และเป็นสิ่งที่สตรีทราบดีเป็นพิเศษ (โบนเดล และคณะ 2530 : 113)

สำหรับการศึกษาในต่างประเทศ Mueller พบว่า ร้อยละของคู่สมรสชาวใต้หวันที่เห็นข้อดีของการมีครอบครัวขนาดเล็กมีมากกว่าการมีครอบครัวขนาดใหญ่ และร้อยละของความคิดเห็นที่ตระหนักถึงข้อเสียของการมีครอบครัวขนาดใหญ่มีมากกว่าการมีครอบครัวขนาดเล็ก (Arnold and Chintana Pejajaranonda 1977 : 6 quoting Mueller 1972)

การศึกษาเกี่ยวกับเวลาที่สตรีต้องสูญเสียไปในการทำงานบ้าน-ดูแลบุตร ตั้งแต่บุตรเกิดจนมีอายุ 18 ปี ในประเทศสหรัฐอเมริกา ข้อมูลแสดงให้เห็นว่าตลอดระยะเวลา 18 ปีนั้น สตรีที่มีบุตรที่มีชีวิตจำนวน 3 คนจะเสียเวลาไป 18,389 ชั่วโมง บุตร 2 คนเท่ากับ 12,946 ชั่วโมง และบุตร 1 คนเพียง 9,724 ช.ม โดยเฉพาะบุตร 3 คน ถ้าเอาจำนวนเวลาของการทำงานอาชีพมาคำนวณจะเท่ากับว่า สตรีต้องสูญเสียเวลาแทนการทำงานอาชีพไปมากกว่า 9 ปี (Espenshade 1977 : 29-31)

ในประเทศสหรัฐอเมริกาเช่นเดียวกับ Fawcett (1978 : 256) ศึกษาค่าใช้จ่ายด้านอารมณ์ พบว่า สตรีที่ระบุให้ค่าใช้จ่ายด้านอารมณ์มีความสำคัญเป็นอันดับหนึ่ง คิดเป็นร้อยละ 31 ของสตรีที่มีบุตร 3 คนขึ้นไป ร้อยละ 29 ของสตรีที่มีบุตร 2 คน และร้อยละ 27 ของสตรีที่มีบุตร 1 คน ต่อมา มีการศึกษาเกี่ยวกับเวลาที่สตรีอเมริกันต้องสูญเสียไปในการทำงานบ้าน-ดูแลบุตร แต่ระบุหน่วยเป็นวัน พบว่า ถ้าสตรีมีจำนวนบุตรยิ่งมากก็จะยิ่งเสียเวลาในการทำงานบ้านมากขึ้น เช่น ถ้ามีบุตร 7-9 คนจะเสียเวลาทำงานบ้านทั้งหมด 17.4 ช.ม/วัน บุตร 5 คนเสียเวลา 12.8 ช.ม/วัน บุตร 2 คนเสียเวลา 11.1 ช.ม/วัน และบุตร 1 คนเสียเวลาเพียง 9.7 ช.ม/วัน (Stinnett, et al. 1984 : 122)

จากการศึกษาที่กล่าวมา อาจกล่าวได้ว่า สตรีที่มีบุตรที่มีชีวิตในปัจจุบันจำนวนมาก น่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรมากกว่าสตรีที่มีชีวิตในปัจจุบันจำนวนน้อย

3.4 เพศของบุตร

ทัศนคติและความปรารถนาของบิดามารดาเกี่ยวกับเพศของบุตร นับเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมการมีบุตรของบุคคล ทั้งนี้เพราะความยากลำบากในการเลี้ยงดูบุตรแต่ละเพศขึ้นอยู่กับลักษณะปัจเจกบุคคลโดยตรง (Stinnett, et al. 1984 : 299) กล่าวคือ ในระบบครอบครัวของแต่ละสังคมได้ให้ความสำคัญกับบุตรแต่ละเพศแตกต่างกัน บางสังคมให้ความสำคัญกับบุตรชาย ขณะที่บางสังคมให้ความสำคัญกับบุตรหญิง แต่สำหรับสังคมไทยมิได้มีความเหลื่อมล้ำระหว่างเพศของบุตรอย่างชัดเจนเหมือนในสังคมตะวันตก บางสังคม เช่น ประเทศศรีลังกาหรือจีน บุตรทั้งสองเพศมีคุณค่าแก่บิดามารดาแม้ว่าจะด้วยเหตุผลแตกต่างกัน โดยบุตรชายสามารถบวชเป็นพระสงฆ์ ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่จะให้ผลบุญแก่บิดามารดา และมักจะเป็นเหตุผลสำคัญที่คู่สมรสกล่าวว่าทำให้อยากมีบุตรชาย นอกจากนี้บุตรชายยังจะเป็นผู้สืบสกุล ในขณะที่บุตรหญิงจะเป็นผู้อยู่เหย้าเฝ้าเรือน ทำหน้าที่ดูแลภายในบ้าน และวัฒนธรรมไทย คู่สมรสมักจะอาศัยอยู่กับครอบครัวฝ่ายภรรยาในระยะหนึ่งภายหลังการแต่งงาน แล้วจะแยกครอบครัวไป จึงเป็นเรื่องปกติที่บุตรสาวคนเล็กและสามีจะอยู่กับบิดามารดาในครัวเรือนอย่างถาวร เพื่อเลี้ยงดูในยามท่านแก่ชรา โดยที่บุตรสาวจะได้รับบ้านและที่ดินเป็นมรดก (โจนเดล และคณะ 2530 : 64 quoting Smith, et al. 1968 : 120)

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้นที่ว่า บุตรทั้งสองเพศต่างก็มีคุณค่าต่อบิดามารดา ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการตัดสินใจในเรื่องค่าใช้จ่ายสำหรับการเลี้ยงดูบุตรแต่ละเพศไม่แตกต่างกัน ดังนั้น ความแตกต่างของเพศของบุตรจึงไม่น่าจะมีผลกระทบต่อค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตร ตัวอย่างเช่น ผลจากการศึกษาเรื่องคุณค่าของบุตรในชวา ประเทศอินโดนีเซีย Singarimbun, et al. (1977 : 123, XI) พบว่า สตรีที่มีบุตรชายหรือบุตรหญิงมีปัญหาเรื่องความตึงเครียดและความวิตกกังวลเกี่ยวกับบุตรไม่แตกต่างกัน

การศึกษาในครั้งนี้ได้ตั้งสมมติฐานเพื่อเป็นแนวทางการศึกษาว่า สตรีที่มีบุตรเพศชาย หรือ เพศหญิง น่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจไม่แตกต่างกัน

3.5 ลำดับที่บุตร (Birth Order)

ผลงานวิจัยหลายเรื่องพบว่า ลำดับที่ของบุตรแต่ละคนมีความสัมพันธ์กับค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตร โดยสตรีที่มีลำดับที่บุตรต้นๆ (คือบุตรคนที่ 1 หรือ 2) มักจะมีค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรมากกว่าสตรีที่มีลำดับที่บุตรหลัง (เช่นบุตรคนที่ 7 หรือ 8) เกี่ยวกับประเด็นนี้อาจเป็นไปได้ที่ว่า สตรีที่มีบุตรลำดับที่ต้นๆ โดยเฉพาะบุตรคนแรกอาจเป็นสตรีที่มีบุตรจำนวนน้อยน่าจะเอาใจใส่ต่อบุตรมากกว่า เนื่องจากยังมีบุตรไม่เพียงพอ ในทางกลับกันสตรีที่มีบุตรจำนวนมากแล้วมักจะไม่ค่อยเอาใจใส่กับบุตรคนหลังๆ มากเท่าบุตรคนแรก หรืออาจเป็นไปได้ในแง่ที่ว่า สตรีที่มีลำดับที่บุตรต้นๆ จะเป็นการตั้งครรภ์ครั้งแรกหรือครั้งที่สอง ซึ่งสตรีเหล่านี้ผ่านประสบการณ์ การเรียนรู้ การปรับตัวในบทบาทของการเป็นมารดา น้อยกว่าสตรีที่มีลำดับที่บุตรหลัง

ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้ลำดับที่บุตรน่าจะมีผลกระทบต่อค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตร ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของนพวรรณ จงวัฒนา และจุฑา มนต์ไพบูลย์ (2529 : 48, 64) พบว่า สตรีทั้งในเขตเมืองและเขตชนบทจะหยุดพักการทำงานระหว่างตั้งครรภ์ของบุตรคนแรกนานที่สุด และจะลดลงเมื่อตั้งครรภ์บุตรคนถัดไป ในส่วนที่เกี่ยวกับทัศนคติที่มีต่อค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตร สตรีมีความเห็นพ้องต้องกันว่า ค่าใช้จ่ายของบุตรคนแรกสูงที่สุด ยิ่งไปกว่านั้น ค่าใช้จ่ายบุตรคนถัดไปจะต่ำกว่าของบุตรในลำดับต้นๆ ด้วย สำหรับการศึกษานานาชาติในประเทศ Boone Turchi (Espenshade 1977 : 29 quoting Turchi 1975 : 89) พบว่า สตรีอเมริกันต้องใช้เวลาในการทำงานบ้านดูแลบุตรสำหรับบุตรคนที่ 1 ถึง 9,200 ชั่วโมง ในขณะที่ค่าเฉลี่ยของบุตรคนที่ 2 และ 3 เพียง 4,500 ชั่วโมง

จากการศึกษาอาจกล่าวได้ว่า สตรีที่มีบุตรลำดับที่ต้นๆ น่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิงเศรษฐกิจมากกว่าสตรีที่มีบุตรลำดับที่หลังๆ

ข้อค้นพบจากผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมา พอจะสรุปได้ว่า ความแตกต่างของลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากร น่าจะมีผลกระทบต่อค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรของสตรีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีรูปแบบและทิศทางของความสัมพันธ์แตกต่างกันไปตามธรรมชาติของแต่ละลักษณะ ข้อค้นพบจากรวบรวมเหล่านี้ เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการ

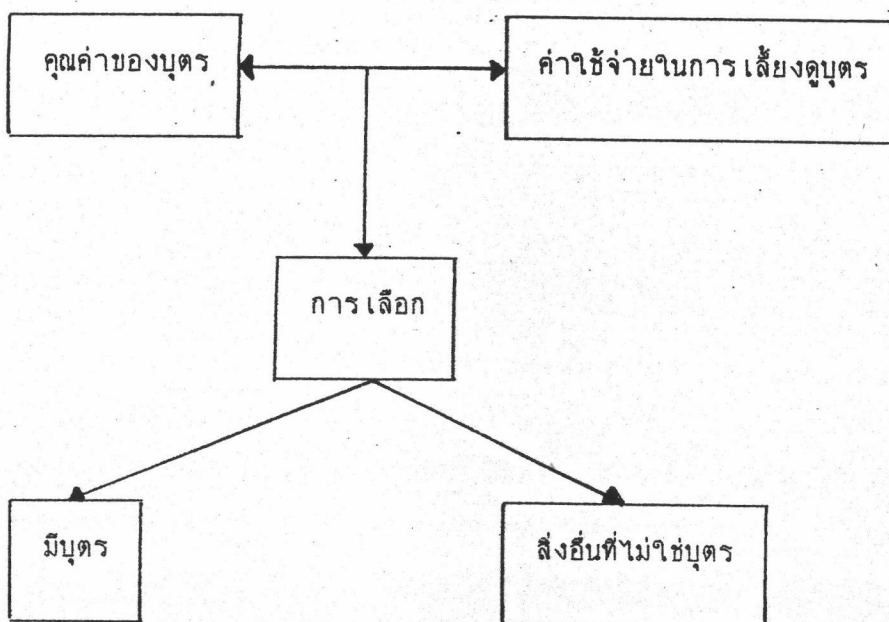
สร้างแนวความคิดและทิศทาง ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางด้านต่างๆ กับค่าใช้จ่าย
ที่มีใช้เชิง เศรษฐกิจครั้งนี้

แนวคิด เชิงทฤษฎี

ผลงานทางวิชาการของนักวิชาการแขนงต่างๆ พยายามที่จะทำความเข้าใจถึงแรงจูงใจ
อันสลับซับซ้อนที่มีผลต่อการตัดสินใจมีบุตรของบุคคล โดยอาศัยแนวความคิด เรื่องคุณค่าและค่าใช้จ่าย
เกี่ยวกับบุตร

แนวความคิดพื้นฐานที่ใช้อธิบายการศึกษา เรื่องคุณค่าและค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตร คือ แบบ
จำลองของ James T. Fawcett (1976 : 91-98) เป็นแนวความคิดในระดับจุลภาคที่แสดงถึง
ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่ากับค่าใช้จ่ายของบุตร ดังนี้

แผนภาพที่ 1 : แบบจำลองของ James T. Fawcett

ที่มา : Fawcett, James T. The Value and Cost of Children : Converging Theory and Research. Reprint No.108. Honolulu : East-West Population Institute. 1976, p.93.

กล่าวคือ การมีบุตรแต่ละคนจะนำมาซึ่งประโยชน์หรือความพึงพอใจแก่บุคคล ซึ่งก็คือคุณค่าของบุตร (Value of Children) ขณะเดียวกัน บุคคลค่านึงถึงสิ่งที่ตนจะต้องสูญเสียไปจากการมีบุตรในรูปของค่าใช้จ่าย (Cost of Children) โดยบุคคลมีโอกาที่จะเลือกระหว่างการมีบุตรกับสิ่งอื่นที่ไม่ใช่บุตร ความคิดเกี่ยวกับคุณค่าและค่าใช้จ่ายนี้จะแตกต่างกันในแต่ละบุคคล ซึ่งส่งผลกระทบที่สำคัญต่อการตัดสินใจมีบุตรแตกต่างกันเช่นกัน ส่งผลต่อพฤติกรรมการเจริญพันธุ์อีกต่อหนึ่ง ทั้งนี้ เพราะ บุคคลมีลักษณะปัจเจกบุคคลและสิ่งแวดล้อมแตกต่างกันนั่นเอง

จากแนวความคิดพื้นฐานนี้ นำไปสู่การศึกษาเรื่องคุณค่าและค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรในหลายด้านด้วยกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับแนวทางการคิดของผู้ศึกษา แนวความคิดที่สำคัญคือ ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ที่เปรียบเทียบการตัดสินใจมีบุตรเสมือนความต้องการซื้อสินค้าชนิดหนึ่ง บุคคลจะคำนึงถึงผลประโยชน์ที่จะได้จากการซื้อสินค้านั้นให้มากที่สุด และทฤษฎีทางจิตวิทยา-สังคมที่คำนึงถึงองค์ประกอบต่างๆ ที่

มีผลต่อแรงจูงใจในการตัดสินใจเกี่ยวกับบุตร อันก่อให้เกิดความพึงพอใจแก่บุคคลหรือไม่ ดังมีรายละเอียดของแต่ละแนวทางตามนี้

1. ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์

ที่มาสำคัญของแนวความคิดที่จะอธิบายค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรทางเศรษฐศาสตร์ อาจนับย้อนไปได้ถึงระยะที่ Leibenstein (1957 : 159-165) เสนอการวิเคราะห์ต้นทุนและผลที่ได้รับจากบุตร (Cost-Utility Analysis) อันส่งผลกระทบต่อ การตัดสินใจมีบุตร เพื่ออธิบายปัจจัยที่กำหนดขนาดของครอบครัว สาระสำคัญอยู่ตรงประเด็นที่ถือว่า บุตรในครอบครัวนั้นเป็นสินค้าบริโภคถาวรประเภทหนึ่ง เปรียบได้กับสินค้าบริโภคถาวรอื่นๆ ที่หาไปในตลาด ฉะนั้น การตัดสินใจมีบุตรแต่ละคนเท่ากับครอบครัวตัดสินใจบริโภคสินค้าบริโภคชนิดหนึ่ง เพื่อหวังจะได้รับอรรถประโยชน์ (Utility) จำนวนหนึ่งเป็นการตอบแทน และเป็นการตอบสนองความต้องการของตนด้วย สำหรับต้นทุน (Cost) ซึ่งก็คือค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรนั้น มีทั้งต้นทุนทางตรง (Direct Costs) คือค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่เป็นตัวเงินที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูบุตร เช่นค่าอาหาร และต้นทุนทางอ้อม (Indirect Costs) คือการที่ครอบครัวต้องสูญเสียรายได้หรือโอกาสอื่นๆ เนื่องจากต้องเลี้ยงดูบุตร เช่นการที่สตรีต้องลาออกจากงานมาเลี้ยงบุตร ส่วนอรรถประโยชน์ที่ครอบครัวคาดว่าจะได้รับจากบุตร แบ่งเป็น 3 ประเภทคือ

- 1) อรรถประโยชน์ที่ได้รับจากบุตรในฐานะสินค้าบริโภค (Consumptive Utility) หมายถึง ความพึงพอใจที่ครอบครัวได้รับจากสิ่งหนึ่งที่มาสนองความต้องการของตน เช่นความสุข
- 2) อรรถประโยชน์จากบุตรฐานะการเป็นที่มาของความมั่นคงและหลักประกันของชีวิต (Utility as a Source of Security) ทั้งในเวลาปัจจุบันและในยามแก่ชรา
- 3) อรรถประโยชน์ที่บุตรมีฐานะเป็นหน่วยผลิตหน่วยหนึ่งของครอบครัว โดยอาจกลายเป็นแรงงานในอนาคต ซึ่งจะก่อให้เกิดรายได้แก่ครอบครัว (Utility as a Productive Agent)

แนวความคิดของลี เบนสไตน์ถือได้ว่าเป็นแนวความคิดพื้นฐาน ในการศึกษาเรื่องคุณค่าและค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรเชิง เศรษฐศาสตร์ อย่างไรก็ตาม นักเศรษฐศาสตร์อีกท่านคือ Judith Blake (1968 : 25) มีความเห็นว่า แนวความคิดนี้ยังปรากฏจุดอ่อนที่สำคัญคือ รากฐานของแนวความคิดที่ถือว่า บุตรเป็นเสมือนสินค้าบริโภคถาวรประเภทหนึ่ง ทั้งนี้เพราะ การที่บุตรมิได้ เป็นสินค้าตลาดที่อาจซื้อขายได้ในท้องตลาดเช่นสินค้าอื่น ๆ โดยทั่วไป ทำให้บุตรแต่ละคน ไม่มีราคาตลาด (Market Price) เท่ากับเหมือนสินค้าตลาดอื่น ๆ เช่นรถยนต์ เป็นต้น

ต่อมาได้มีการพัฒนาแนวความคิดอีกมากมาย ในบรรดางานเหล่านี้มีแนวความคิดสำคัญที่น่าจะกล่าวถึงคือ งานของ Jacob Mincer. มินเชอร์นำค่าใช้จ่ายด้านเวลา (Cost of Time) ประยุกต์กับทฤษฎีทาง เศรษฐศาสตร์ เพื่อพิจารณาถึงการเข้าร่วมแรงงานของสตรี แบบจำลองนี้ให้ความสำคัญกับต้นทุนของเวลาที่สูญหายไป และสื่อความหมายว่า เวลาเป็นสิ่งที่มีความค่าทาง เศรษฐกิจ และเป็นปัจจัยการผลิตสำหรับการผลิตสินค้าบริการที่ผลิตในครัวเรือนเองด้วย (เทียบฉาย กิระนันท์ 2526 : 191 อ้างจาก Mincer Jacob 1963)

สืบเนื่องจากงานเขียนของลี เบนสไตน์และมินเชอร์ ทำให้เกิดความสนใจทางทฤษฎีและการศึกษาค้นคว้าในกลุ่มของนัก เศรษฐศาสตร์ เป็นอย่างมาก Becker และ Lancaster นำมา เป็นพื้นฐานของการสร้างทฤษฎีว่าด้วยการบริโภคและการผลิตในครัวเรือน (A Theory of Household Consumption and Production) หรือแบบจำลองเศรษฐศาสตร์ครัวเรือนใหม่ (New-Home Economics Model) อาจสรุปย่อ ได้ว่า แนวความคิดนี้ยังถือว่า บุตรเป็นสินค้าบริโภคที่นำความพึงพอใจมาสู่ครัวเรือนซึ่งเป็นผู้บริโภค แต่เป็นสินค้าที่ต้องผลิตเองแล้วจึงบริโภคเองภายในครัวเรือน โดยใช้จ่ายการผลิตและเทคโนโลยีที่เหมาะสม ไม่ใช้สินค้าตลาดเช่นเดียวกับสินค้าชนิดอื่นจึงไม่มีราคาตลาดเท่ากับ แต่การที่ครัวเรือนต้องใช้จ่ายการผลิตในการเลี้ยงดูบุตร เท่ากับว่าครัวเรือนต้องเสียค่าใช้จ่ายไป ดังนั้น ก่อนที่ครัวเรือนจะได้รับความพึงพอใจ จะต้องมีการเสียค่าใช้จ่ายการผลิต ซึ่งก็คือค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรนั่นเอง มีอยู่ 3 อย่างคือ

1. เวลาของบิดามารดา อยู่ในรูปของการวัดเชิงค่าเสียโอกาสในเรื่องต่าง ๆ เช่นสตรีต้องลาออกจากราชการเพื่อใช้เวลาในการเลี้ยงดูบุตร

2. สินค้าหรือบริการอื่นที่ซื้อขายกันในตลาดและครัวเรือนฯ เป็นปัจจัยการผลิต เช่นอาหาร จะขึ้นอยู่กับข้อจำกัดทางด้านงบประมาณหรือรายได้
3. เทคโนโลยีในการผลิต อาจวัดได้ตั้งแต่ระดับการปล่อยตามบุญตามกรรมจนถึงระดับระมัดระวังเป็นพิเศษ

ครัวเรือนในฐานะหน่วยบริโภคจะพยายามให้ได้ความพอใจสูงสุดจากการเลือกมีบุตร ซึ่งถือเป็นสินค้าที่ผลิตขึ้นเองภายในครัวเรือน โดยมีข้อจำกัดด้านรายได้และเวลา ภายใต้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการเลี้ยงดูบุตรของแต่ละครัวเรือน (ศักดิ์ ศุภพงศ์พิเชฐ 2531 : 36-37)

2. ทฤษฎีทางจิตวิทยา-สังคม

ทฤษฎีทางจิตวิทยา-สังคมที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ เป็นแนวความคิดสำหรับการศึกษาเรื่องคุณค่าของบุตร ที่ศูนย์แลงเปลี่ยนวัฒนธรรมตะวันออก-ตะวันตกแห่งสหรัฐอเมริกา (East-West Center Population Institute, Hawaii) นำมาศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าของบุตร (The Value of Children Project) ใน 6 ประเทศ คือญี่ปุ่น เกาหลี ฟิลิปปินส์ ใต้หวัน ไทย และสหรัฐอเมริกา (มลรัฐฮาวาย) แนวความคิดนี้แสดงถึงโครงสร้างและรูปแบบของปัจจัยทั้งทางด้าน เศรษฐศาสตร์ จิตวิทยา-สังคม และประชากรในระดับครอบครัว อันเกี่ยวข้องกับคุณค่าของบุตรในรูปแบบของความพึงพอใจที่บิดามารดาจะได้รับ และค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่บิดามารดาจะต้องเสียไป ซึ่งมีผลกระทบต่อความแปรผันของพฤติกรรมการเจริญพันธุ์ รูปแบบคุณค่าของบุตรในการศึกษาค้างนี้ กำหนดขึ้นจากการวิเคราะห์-ตรวจสอบคำตอบที่ได้จากการตอบคำถาม ซึ่งมีรายละเอียดพอสรุปได้ดังนี้

คุณค่าทางบวก (Positive Values) ประกอบด้วย

1. คุณค่าด้านอารมณ์ (Emotional Benefits) หมายถึง ความรู้สึกเป็นสุขที่ได้รับความรัก ความเป็นเพื่อนและความสนุกสนาน นอกจากนั้นบุตรยังจะช่วยคลายความเครียด ความเบื่อหน่ายหรือความเจ็บเหงาของบิดามารดา
2. คุณค่าด้านเศรษฐกิจ (Economic Benefits and Security) หมายถึง บุตรจะช่วยเหลือการทำงานภายในบ้านและงานอาชีพ รวมถึงการที่บุตรจะแบ่งปันรายได้บางส่วนให้แก่บิดามารดาหรือการเป็นที่พึ่งพาของบิดามารดาในยามแก่ชรา

3. คุณค่าที่ทำให้ตนเองดีขึ้นและมีการพัฒนามากขึ้น (Self-enrichment and Development) หมายถึง การที่บิดามารดามีความรู้สึกว่าตนเองมีความรับผิดชอบและเป็นผู้ใหญ่มากขึ้น
4. คุณค่าที่บุตรสามารถเป็นตัวแทนของบิดามารดาในสังคม (Identification with Children) หมายถึง การที่บิดามารดามีความพึงพอใจที่เห็นบุตรเจริญเติบโตหรือมีการพัฒนาขึ้น ทั้งนี้เพราะบุตรเป็นสิ่งสะท้อนความสามารถของบิดา-มารดาที่เป็นผู้เลี้ยงดูมา
5. คุณค่าด้านความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของครอบครัวและการสืบสกุล (Family Cohesiveness and Continuity) หมายถึง บุตรเป็นสิ่งผูกพันสามิภรรยาไว้ด้วยกัน ซึ่งจะช่วยให้ชีวิตการแต่งงานและครอบครัวสมบูรณ์ขึ้น นอกจากนี้บุตรยังเป็นผู้สืบสกุลและประเพณี ให้กำเนิดทายาท มีลูกหลานสืบต่อไปภายหน้า

คุณค่าทางลบ (Negative Values) ซึ่งก็คือค่าใช้จ่าย (Costs) ที่จะต้องสูญเสียไปอันเนื่องจากการมีบุตร ประกอบด้วย

1. ค่าใช้จ่ายด้านอารมณ์ (Emotional Costs) หมายถึง ความรู้สึกตึงเครียดของบิดามารดา โดยทั่วไปมักเกิดจากความวิตกกังวลเกี่ยวกับระเบียบ วินัย ความประพฤติ และสุขภาพของบุตรหรือของตนเอง
2. ค่าใช้จ่ายด้านเศรษฐกิจ (Economic Costs) หมายถึง ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูบุตร เช่นการศึกษาเล่าเรียนของบุตร ฯลฯ
3. ข้อจำกัดหรือค่าเสียโอกาสเนื่องจากการมีบุตร (Restrictions or Opportunity Costs) หมายถึง การที่บิดามารดาไม่มีอิสระ ไม่มีเวลาเป็นของตนเอง มีความเกี่ยวข้องกับญาติพี่น้องน้อยลง นอกจากนี้ยังถูกจำกัดโอกาสในการไปงานสังคม การพักผ่อนหย่อนใจ เดินทางท่องเที่ยว หรือความเป็นส่วนตัว
4. ค่าใช้จ่ายด้านร่างกาย (Physical Demands) หมายถึง การมีบุตรทำให้บิดามารดาต้องมึนงานบ้านเพิ่มมากขึ้น
5. ค่าใช้จ่ายด้านครอบครัว (Family Costs) หมายถึง การมีบุตรทำให้สามิหรือภรรยามีเวลาสำหรับแต่ละคนน้อยลง บางครั้งก็มีความขัดแย้งเกี่ยวกับการเลี้ยงดูบุตรอีกด้วย

นอกจากนี้ ในแนวความคิดยังได้กล่าวถึงคุณค่าที่ส่งเสริมให้มีขนาดครอบครัวแตกต่างกัน กล่าวคือ

คุณค่าที่ส่งเสริมให้มีครอบครัวขนาดใหญ่ แบ่งออกเป็น 3 ประการคือ

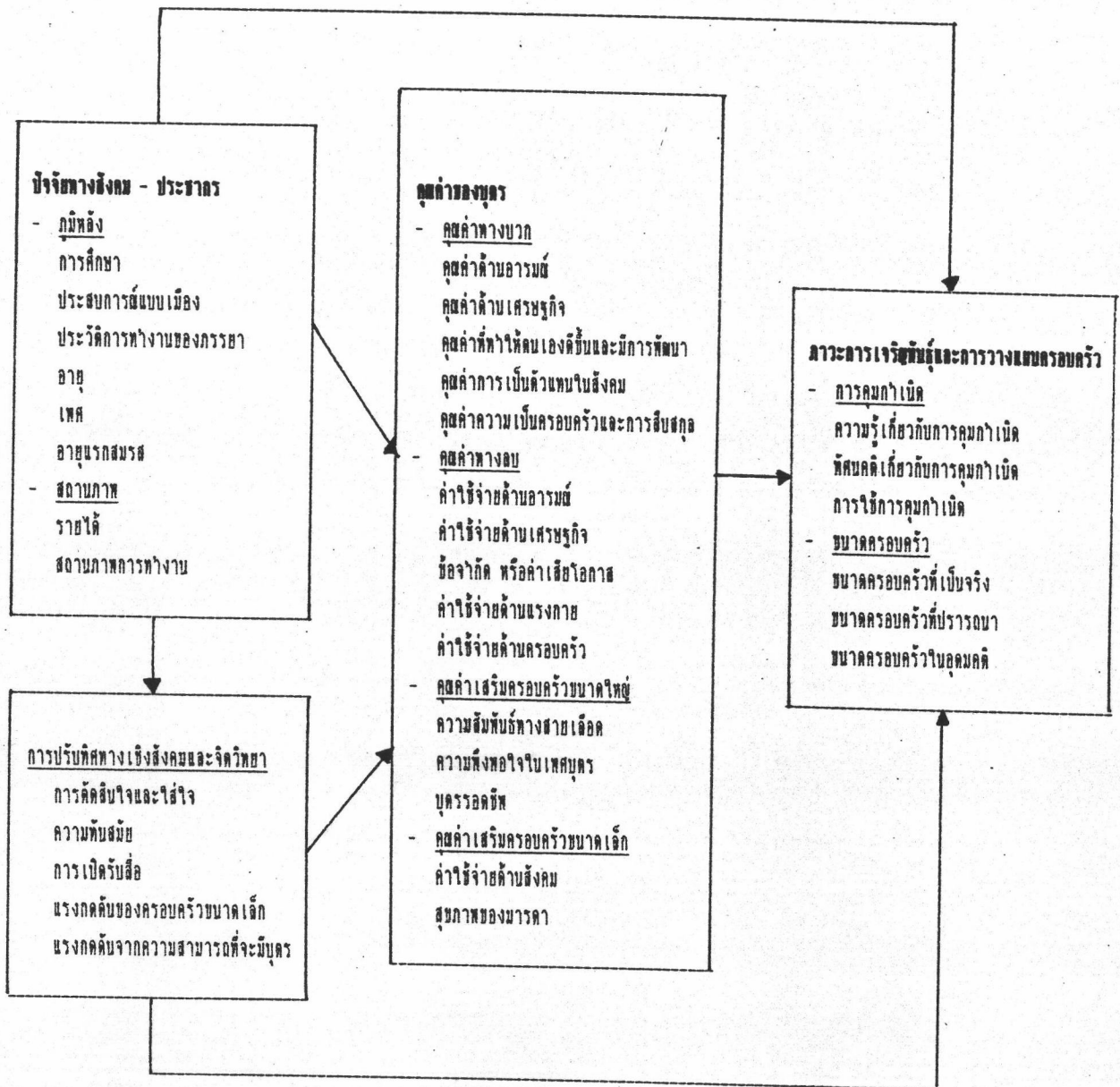
1. ความสัมพันธ์ทางสายเลือด (Sibling Relationship) โดยบิดามารดามีความต้องการบุตรคนต่อไปอีก เพื่อให้เป็นเพื่อนกับบุตรคนที่มีอยู่แล้ว เพราะการมีบุตรหลายคนเป็นเพื่อนกันจะทำให้ชีวิตมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น
2. ความพึงพอใจในเพศบุตร (Sex Preferences) หมายถึง ความต้องการที่จะมีบุตรเพศใดเพศหนึ่ง หรืออาจต้องการบุตรทั้งสองเพศ
3. บุตรรอดชีพ (Child Survival) หมายถึง ในกรณีที่บิดามารดามีความกังวลว่าบุตรที่มีชีวิตอยู่อาจตายลง ทำให้ต้องการมีบุตรจำนวนมาก เพื่อประกันว่าจะมีบุตรที่มีชีวิตอยู่รอดจนเป็นผู้ใหญ่

คุณค่าที่ส่งเสริมให้มีครอบครัวขนาดเล็ก แบ่งออกเป็น 2 ประการคือ

1. ค่าใช้จ่ายด้านสังคม (Societal Costs) หมายถึง การที่บิดามารดาคิดเกี่ยวกับปัญหาที่อาจตามมาจากการมีจำนวนประชากรมาก
2. สุขภาพของมารดา (Maternal Health) หมายถึง มารดาอาจเกิดความกังวลว่าการตั้งครรภ์หลายครั้งจะทำให้ร่างกายอ่อนแอหรือทรุดโทรม
(Arnold, et al. 1975 : ix, 3-11)

ซึ่งทฤษฎีทางจิตวิทยา-สังคมดังกล่าวข้างต้นนี้ อาจสรุปเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

แผนภาพที่ 2 : ทฤษฎีทางจิตวิทยา-สังคม

ที่มา : Arnold, Fred and Others. The Value of children : A cross-national Study, Introduction and Comparative Analysis, Volume I. East-West Population. East-West Center. Hawaii : 1975, p.8.

อาจกล่าวได้ว่า แนวความคิดทางจิตวิทยา-สังคม เน้นความสำคัญของบุคคลในการตัดสินใจทำการใด ๆ โดยอาศัยพื้นฐานเรื่องแรงจูงใจของบุคคล ภายใต้สภาวะเงื่อนไขของสิ่งแวดล้อมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ ในการศึกษาเรื่องค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรมักจะหนีไม่พ้นแนวความคิดเช่นนี้ แต่อาจจะมีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกันแล้วแต่จุดประสงค์และข้อมูลของการศึกษา ดังนั้นการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ต้องการเน้นศึกษาเฉพาะค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตร จึงอาศัยแนวความคิดของ Thomas J. Espenshade (1977 : 5-6) เป็นแนวทางการศึกษา เอสเพนเชดได้แบ่งค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตร (Costs of Children) ออกเป็น 2 ประเด็นใหญ่ ดังนี้

1. ค่าใช้จ่ายเชิงเศรษฐกิจ (Economic Costs) หมายถึง ค่าใช้จ่ายที่สามารถคิดเป็นตัวเงินได้ แบ่งเป็น 2 ส่วนคือ

1.1 ค่าใช้จ่ายทางตรง (Direct Maintenance Costs) ได้แก่ ค่าใช้จ่ายที่บิดามารดาต้องจ่ายออกไปในการเลี้ยงดูบุตร เช่นค่าอาหาร ค่าเล่าเรียน ค่ารักษาพยาบาล เป็นต้น

1.2 ค่าเสียโอกาส (Opportunity Costs) ได้แก่ค่าเสียโอกาสต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเนื่องจากการที่บิดา-มารดาต้องเลี้ยงดูบุตร เช่นมารดาต้องเสียรายได้โดยการออกจากงานเพื่อไปดูแลบุตร การลดโอกาสในการลงทุนหรือการออม

2. ค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจ (Non-economic Costs) หมายถึง ค่าใช้จ่ายที่ไม่อาจคิดเป็นตัวเงินได้ เช่นความเครียดและความวิตกกังวล เป็นต้น

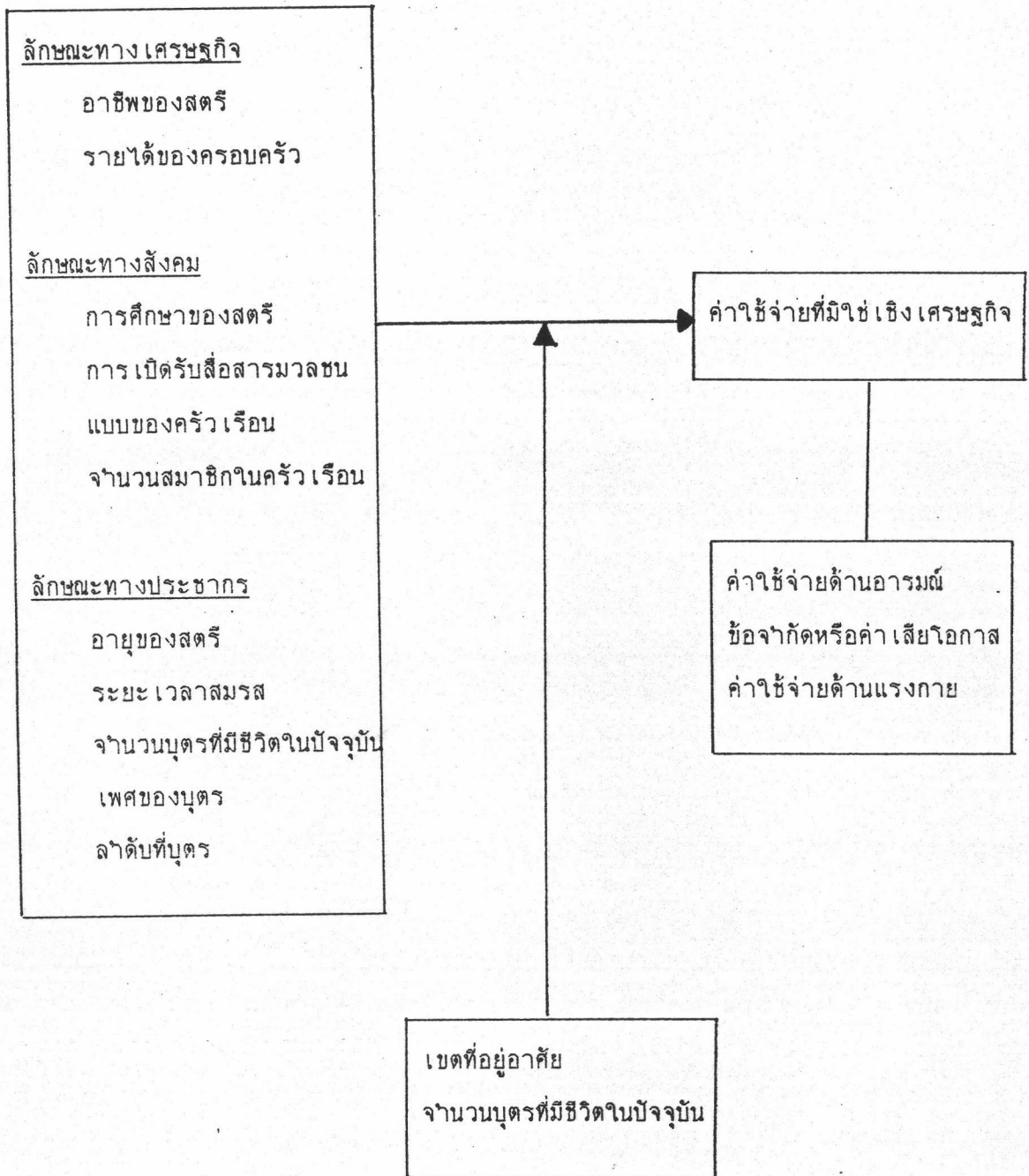
กรอบแนวคิดในการศึกษา

จากการพิจารณาแนวคิดเชิงทฤษฎีทั้งทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์และทฤษฎีทางจิตวิทยา-สังคมที่อธิบายการตัดสินใจเกี่ยวกับบุตร ซึ่งอาศัยแนวความคิดพื้นฐานที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าและค่าใช้จ่ายของบุตรกับทางเลือกในการมีบุตรตามที่ได้กล่าวถึงตอนต้น (แบบจำลองของ James T. Fawcett หน้า 21) ทำให้ผู้ศึกษามีแนวทางการคิดว่า ทฤษฎีทั้ง 2 แนวทางคำนึงถึงคุณค่าและค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรว่า เป็นกลุ่มตัวแปรที่อยู่กลางระหว่างลักษณะปัจเจกบุคคลและสิ่งแวดล้อมที่บุคคลเป็นสมาชิกอยู่กับภาวะเจริญพันธุ์ กล่าวคือบุคคลมีทางเลือกในการตัดสินใจเปรียบเทียบระหว่างการมีบุตรกับสิ่งอื่นที่ไม่ใช่บุตร เพื่อสนองต่อความต้องการของตนเอง โดยที่ในตัว

ของ "บุตร" เองก็ได้ก่อให้เกิดคุณค่าและค่าใช้จ่ายแก่บิดามารดาแตกต่างกัน ส่งผลกระทบที่สำคัญต่อการตัดสินใจมีบุตรต่างกัน เช่นกัน ความแตกต่างดังกล่าวนี้ขึ้นอยู่กับความแตกต่างของลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากรของแต่ละบุคคล

อาจกล่าวได้ว่า การศึกษาเรื่องค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับบุตรเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน มีลักษณะหลายประการที่มีผลกระทบต่อตัดสินใจมีบุตรของบุคคล ประกอบกับแนวคิดเชิงทฤษฎีทั้งทางเศรษฐศาสตร์และทางจิตวิทยา-สังคมมีความเหลื่อมล้ำกันอยู่มาก ดังนั้นการศึกษานี้ที่มุ่งศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากรของสตรีที่มีผลกระทบต่อค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตร ใช้พื้นฐานแนวความคิดจากทฤษฎีทั้ง 2 ด้านเป็นแนวทางในการศึกษา ซึ่งสามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดของการศึกษานี้ได้ ดังแผนภาพนี้

แผนภาพที่ 3 : กรอบแนวคิดในการศึกษา

ตัวแปรอิสระ

ตัวแปรควบคุม

ตัวแปรตาม

สมมติฐานของการศึกษา

จากผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แนวคิดเชิงทฤษฎี รวมทั้งกรอบแนวคิดในการศึกษาตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ใช้นี้เป็นแนวทางในการตั้งสมมติฐาน ดังต่อไปนี้

สมมติฐานหลัก คือ

สตรีที่มีลักษณะทาง เศรษฐกิจ สังคม และประชากรแตกต่างกันน่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิง เศรษฐกิจ เกี่ยวกับบุตรแตกต่างกัน

สมมติฐานย่อย ประกอบด้วย

1. ลักษณะทาง เศรษฐกิจ

1) สตรีที่ไม่ได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม น่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิง เศรษฐกิจ มากกว่า สตรีที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

2) สตรีที่มีรายได้ของครอบครัวสูง น่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิง เศรษฐกิจ มากกว่า สตรีที่มีรายได้ของครอบครัวต่ำ

2. ลักษณะทางสังคม

1) สตรีที่มีการศึกษาระดับสูง น่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิง เศรษฐกิจ มากกว่า สตรีที่มีการศึกษาระดับต่ำ

2) สตรีที่มีการ เปิดรับสื่อสารมวลชนระดับสูง น่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิง เศรษฐกิจ มากกว่า สตรีที่มีการ เปิดรับสื่อสารมวลชนระดับต่ำ

3) สตรีที่อยู่ในครัวเรือนแบบเดี่ยว น่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิง เศรษฐกิจ มากกว่า สตรีที่อยู่ในครัวเรือนแบบขยาย

4) สตรีที่มีสมาชิกในครัวเรือนจำนวนน้อย น่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิง เศรษฐกิจ มากกว่า สตรีที่มีสมาชิกในครัวเรือนจำนวนมาก

3. ลักษณะทางประชากร

- 1) สตรีที่มีอายุน้อย น่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจมากกว่าสตรีที่มีอายุมาก
- 2) สตรีที่มีระยะเวลาสมรสน้อย น่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจมากกว่าสตรีที่มีระยะเวลาสมรสมาก
- 3) สตรีที่มีบุตรที่มีชีวิตในปัจจุบันจำนวนมาก น่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจมากกว่าสตรีที่มีบุตรที่มีชีวิตในปัจจุบันจำนวนน้อย
- 4) สตรีที่มีบุตรเพศชายหรือเพศหญิง น่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจไม่แตกต่างกัน
- 5) สตรีที่มีบุตรลำดับที่ต้นๆ น่าจะมีค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจมากกว่าสตรีที่มีบุตรลำดับที่หลังๆ

ขอบเขตการศึกษาและลักษณะที่ใช้พิจารณาประกอบ

การศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากรของสตรีที่มีผลกระทบต่อค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรนี้ มุ่งศึกษาว่าสตรีที่มีลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากรแตกต่างกันนั้น จะมีค่าใช้จ่ายที่มีใช้เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรแตกต่างกันหรือคล้ายคลึงกันอย่างไร โดยศึกษาสตรีที่สมรสแล้วและมีบุตรอายุตั้งแต่ 1-12 ปีบริบูรณ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีความแตกต่างด้านต่างๆ ดังนี้

1. ความแตกต่างทางเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพของสตรี และรายได้ของครอบครัว
2. ความแตกต่างทางสังคม ได้แก่ การศึกษาของสตรี การเปิดรับสื่อสารมวลชนแบบของครัวเรือน และจำนวนสมาชิกในครัวเรือน
3. ความแตกต่างทางประชากร ได้แก่ อายุของสตรี ระยะเวลาสมรส จำนวนบุตรที่มีชีวิตในปัจจุบัน เพศของบุตร และลำดับที่บุตร

คำจำกัดความ

1. สตรี หมายถึง สตรีที่สมรสแล้ว (โดยไม่จำกัดอายุ) และมีบุตรอายุตั้งแต่ 1-12 ปีบริบูรณ์ ไม่ว่าจะบุตรในช่วงอายุดังกล่าวจะอาศัยอยู่ในครัวเรือนนี้หรือไม่ก็ตาม

2. ค่าใช้จ่ายมิใช่เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตร หมายถึง ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นเนื่องจากการมีบุตรที่ไม่สามารถคิดเป็นตัวเลขได้ ประกอบด้วยค่าใช้จ่าย 3 ด้าน กล่าวคือ

(1) ค่าใช้จ่ายด้านอารมณ์ หมายถึง ความรู้สึกถึงเครียดของบิดามารดาเนื่องจากการเลี้ยงดูบุตร เช่น ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความประพฤติ ระเบียบวินัย อนาคตของบุตร รวมทั้งกังวลเรื่องสุขภาพทั้งของบุตรหรือของตนเอง

(2) ข้อจำกัดหรือค่าเสียโอกาสเนื่องจากการมีบุตร หมายถึง การที่บิดามารดาไม่มีอิสระ ไม่มีเวลาเป็นของตัวเอง นอกจากนี้รวมถึงการถูกจำกัดโอกาสในการไปงานสังคม การพักผ่อนหย่อนใจ หรือเดินทางท่องเที่ยว

(3) ค่าใช้จ่ายด้านร่างกาย หมายถึง การมีบุตรทำให้บิดามารดาต้องเหน็ดเหนื่อยมากขึ้น โดยเฉพาะต้องมีงานบ้านท่ามากขึ้น

ค่าใช้จ่ายที่มิใช่เชิงเศรษฐกิจที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นดัชนีที่สร้างขึ้นจากคำถามทั้งหมด 5 ข้อ แล้วให้คะแนนในแต่ละข้อดังนี้

2.1 ระหว่างที่ท่านตั้งครรภบุตรคนนี้ ท่านต้องทำงานบ้านมากขึ้นหรือน้อยลง ?

มากขึ้น	คะแนน เท่ากับ	3
เท่าเดิม	คะแนน เท่ากับ	2
น้อยลง	คะแนน เท่ากับ	1
ไม่ได้ทำงานบ้าน	คะแนน เท่ากับ	2

2.2 หลังจากคลอดบุตรคนนี้แล้ว ทำให้ท่านต้องทำงานบ้านมากขึ้นหรือน้อยลงกว่าเดิม ?

มากขึ้น	คะแนน เท่ากับ	3
เท่าเดิม	คะแนน เท่ากับ	2
น้อยลง	คะแนน เท่ากับ	1
ไม่ได้ทำงานบ้าน	คะแนน เท่ากับ	2

2.3 หลังจากที่คุณคลอตบุตรคนนี้ ท่านมีเวลาพักผ่อนหย่อนใจมากขึ้นหรือน้อยลงกว่าเดิม (เช่น การไปเดินช้อปปิ้งตามห้างสรรพสินค้า การไปดูภาพยนตร์ ลิเก ละคร งานวัด ฯลฯ) ?

มากขึ้น	คะแนนเท่ากับ	1
เท่าเดิม	คะแนนเท่ากับ	2
น้อยลง	คะแนนเท่ากับ	3
ไม่เคยไป	คะแนนเท่ากับ	2

2.4 หลังจากที่คุณคลอตบุตรคนนี้ ท่านมีเวลาออกงานสังคมมากขึ้นหรือน้อยลงกว่าเดิม (เช่น การไปงานแต่งงาน งานศพ งานบวชนาค กรฐิน ผ้าป่า ฯลฯ) ?

มากขึ้น	คะแนนเท่ากับ	1
เท่าเดิม	คะแนนเท่ากับ	2
น้อยลง	คะแนนเท่ากับ	3
ไม่เคยไป	คะแนนเท่ากับ	2

2.5 ท่านคิดว่าการเลี้ยงดูบุตรทำให้ท่านเกิดความวิตกกังวลและมีอารมณ์ตึงเครียดเพียงไร ?

มาก	คะแนนเท่ากับ	4
ปานกลาง	คะแนนเท่ากับ	3
น้อย	คะแนนเท่ากับ	2
ไม่เลย	คะแนนเท่ากับ	1

ดัชนีค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตร จะได้จากการรวมคะแนนของข้อคำถามข้างต้น จากนั้นแบ่งกลุ่มระดับค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิงเศรษฐกิจเป็น 3 กลุ่มตามคะแนนที่รวมได้คือ ค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิงเศรษฐกิจระดับต่ำ ปานกลาง และสูง

3. อาชีพของสตรี หมายถึง อาชีพที่สตรีถือเป็นอาชีพหลักของตนขณะสัมภาษณ์ โดยแบ่งประเภทอาชีพออกเป็น 3 ประเภทคือ อาชีพเกษตรกรรม ไม่ได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และไม่ได้ทำงานหรือทำงานบ้าน ยกเว้นในเขตเมืองไม่ได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ขอแยกเป็นอาชีพด้านวิชาชีพและอาชีพเกี่ยวกับค้าขาย กล่าวคือ อาชีพด้านวิชาชีพหมายรวมถึง กลุ่มผู้ปฏิบัติงานวิชาชีพ

ผู้จัดการ บริหาร เสมียน พนักงาน ตำรวจและทหาร ส่วนอาชีพเกี่ยวกับค้าขาย หมายถึง กลุ่ม ผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการค้า การขนส่ง คมนาคม การผลิต ช่างฝีมือและผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการผลิต

4. รายได้ของครอบครัวหรือรายได้ของคู่สมรส หมายถึง รายได้ที่สร้างจากการรวม รายได้จากอาชีพหลัก อาชีพรอง และรายได้จากทางอื่นทั้งของสามีและภรรยาคู่ที่ถูกต้องตามกฎหมาย โดยคิด คำนวณต่อปี ในการศึกษาครั้งนี้จำแนกรายได้ของครอบครัวออกเป็น 4 ระดับคือ ระดับรายได้ต่ำกว่า 10,001 บาท/ปี รายได้ระหว่าง 10,001 ถึง 20,000 บาท/ปี รายได้ระหว่าง 20,001 ถึง 30,000 บาท/ปี และรายได้ 30,001 บาท/ปีขึ้นไป

5. การศึกษาของสตรี หมายถึง ระดับชั้นเรียนสูงสุดที่สตรีได้รับ โดยแบ่งออกเป็น 3 ระดับคือ ต่ำกว่าระดับประถมศึกษาปีที่ 4 ระดับประถมศึกษาปีที่ 4 และสูงกว่าระดับประถมศึกษาปีที่ 4

6. การเปิดรับสื่อสารมวลชน เป็นดัชนีที่แสดงระดับหรือความถี่ในการเปิดรับสื่อสาร-มวลชนของสตรี 3 ประเภทได้แก่ หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์และวิทยุ โดยให้คะแนนดังนี้

ทุกวัน	คะแนน เท่ากับ	5
สัปดาห์ละ 3-4 ครั้ง	คะแนน เท่ากับ	4
สัปดาห์ละครั้ง	คะแนน เท่ากับ	3
ไม่ค่อยได้รับ	คะแนน เท่ากับ	2
ไม่เคยรับ	คะแนน เท่ากับ	1

จากนั้นนำคะแนนที่ได้จากการเปิดรับสื่อสารมวลชนทั้ง 3 ประเภทมารวมกันเป็น คะแนนรวมของดัชนีการเปิดรับสื่อสารมวลชน นำคะแนนที่ได้มาจัดลำดับดังนี้

ไม่ค่อยเปิดรับสื่อ	หมายถึง	คะแนนระหว่าง	3 (คะแนนต่ำสุด)	ถึง	5
รับสื่อระดับต่ำ	หมายถึง	คะแนนระหว่าง	6	ถึง	8
รับสื่อระดับปานกลาง	หมายถึง	คะแนนระหว่าง	9	ถึง	11
รับสื่อระดับสูง	หมายถึง	คะแนนระหว่าง	12 ถึง 15 (คะแนนสูงสุด)		

7. แบบของครัวเรือน หมายถึง แบบของครัวเรือนที่สตรีผู้ให้สัมภาษณ์อาศัยอยู่ ได้มาจากแบบบันทึกเกี่ยวกับสมาชิกในครัวเรือน โดยจำแนกเป็นครัวเรือนแบบเดี่ยวและครัวเรือนแบบขยาย

8. จำนวนสมาชิกในครัวเรือน หมายถึง จำนวนรวมของสมาชิกในครัวเรือนที่สตรีอาศัยอยู่ ได้มาจากการรวมบุคคลที่มีชื่อปรากฏในแบบบันทึกเกี่ยวกับสมาชิกในครัวเรือน แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีสมาชิกในครัวเรือนจำนวน 2-4 คน กลุ่ม 5-6 คน และกลุ่ม 7 คนขึ้นไป

9. อายุสตรี หมายถึง อายุเต็มของสตรีผู้ให้สัมภาษณ์ (นับถึง พ.ศ.2525) ซึ่งการศึกษาครั้งนี้แบ่งกลุ่มอายุเป็น 4 กลุ่มคือ กลุ่มที่มีอายุต่ำกว่า 25 ปี กลุ่ม 25-34 ปี กลุ่ม 35-44 ปี และกลุ่ม 45 ปีขึ้นไป

10. ระยะเวลาสมรส หมายถึง ระยะเวลาที่อยู่กินกับสามีคนปัจจุบัน จำแนกเป็น 4 กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีระยะเวลาสมรส 0-4 ปี กลุ่ม 5-9 ปี กลุ่ม 10-14 ปี และกลุ่ม 15 ปีขึ้นไป

11. จำนวนบุตรที่มีชีวิตในปัจจุบัน หมายถึง จำนวนบุตรที่กำลังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันทั้งหมดของสตรี ไม่ว่าจะบุตรดังกล่าวจะอาศัยอยู่ในครัวเรือนนี้หรือไม่ก็ตาม ได้มาจากข้อคำถามว่า ท่านมีบุตรที่มีชีวิตอยู่จนถึงปัจจุบันรวมกี่คน ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มสตรีที่มีบุตรที่มีชีวิตในปัจจุบันจำนวน 1-2 คน 3-4 คน และ 5 คนขึ้นไป

12. ลำดับที่บุตร หมายถึง ลำดับที่การเกิดของบุตรคนที่กำลังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน ในการศึกษาครั้งนี้จำแนกลำดับที่ของบุตรเป็น 4 ลำดับคือ บุตรลำดับที่ 1 บุตรลำดับที่ 2 บุตรลำดับที่ 3 และบุตรลำดับที่ 4 ขึ้นไป

13. เขตเมือง หมายถึง เขตเทศบาลของจังหวัดตัวอย่าง 6 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

14. เขตชนบท หมายถึง นอกเขตเทศบาลของจังหวัดตัวอย่าง 6 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การทราบข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรนี้ คาดว่าจะ
เป็นประโยชน์หลายประการ กล่าวคือ

ในระดับครอบครัว คู่สมรสทั้งที่ยังไม่มีบุตรและมีบุตรแล้ว จะได้ใช้ เป็นข้อมูลประกอบการ
พิจารณาตัดสินใจว่า ในการมีบุตรแต่ละคนจะต้องสูญเสียอะไรไปบ้าง ตนเองควรจะมีบุตรจำนวน
เท่าไร ที่จะสามารถเลี้ยงดูบุตรได้อย่างดีทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ อันจะทำให้บุตรเติบโต เป็น
ประชากรที่มีคุณภาพของประเทศ

ในระดับประเทศ ข้อมูลด้านนี้จะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและเอกชน
โดยเฉพาะผู้ที่มีหน้าที่ให้บริการด้านสวัสดิการ สาธารณูปโภค สาธารณูปการต่างๆ ในการกำหนด
แผนงานหรือนโยบายให้เหมาะสมกับมาตรฐานความเป็นอยู่ของประชากร ทั้งนี้เพราะการมีบุตร
เป็นภาระทั้งแก่ครอบครัวและสังคมโดยรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทราบข้อมูลในเรื่อง ความ
แตกต่างของลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากรของสตรีที่มีผลกระทบต่อค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่าย
เชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรนี้ จะทำให้สามารถกำหนดนโยบายได้ตรงกับกลุ่มประชากรและมีเป้าหมาย
ชัดเจนขึ้น นอกจากนี้ถ้าพิจารณาร่วมกับคุณค่าของบุตร ซึ่งทั้ง 2 สิ่งมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับ
พฤติกรรมภาวะเจริญพันธุ์ จะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายประชากร รวมทั้งแนวทางสนับสนุน
ให้นานให้แต่ละครอบครัวมีบุตรเพียง 2 คน

ประการสุดท้ายการศึกษาค่าใช้จ่ายที่มีค่าใช้จ่ายเชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับบุตรนี้ ยังจะเป็นประโยชน์
ต่อการพัฒนาความรู้ การศึกษาวิจัยทางประชากรให้กว้างไกลขึ้นอีกด้วย